

“Cumhuriyet’in Yüzleri”: Atatürk Dönemi’nde Ziraat Alanında Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler ve Türk Ziraatı’na Katkıları

Nurullah KIRKPINAR

Dr., İzmir.

E-Mail: nurullahkirkpinarr@hotmail.com

ORCID NO: 0000-0002-6540-9822

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23.04.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2024

ÖZ

KIRKPINAR, Nurullah, **“Cumhuriyet’in Yüzleri”: Atatürk Dönemi’nde Ziraat Alanında Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler ve Türk Ziraatı’na Katkıları**, CTAD, Yıl 21, Sayı 43 (Güz 2025), s. 1211-1246.

Bu çalışmada, Atatürk Dönemi’nde modernleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan modern bilgi ve beceriyle mücehhez insan gücü ihtiyacını karşılamak için başvuru alan, önemli ve günümüze kadar süreklilik gösteren bir strateji olarak yurt dışı eğitim olgusu ele alındı. Yurt dışı eğitim, modernleşme politikalarındaki merkezi konumundan hareketle bu uygulamanın ziraat alanındaki evreleri, öğrencilerin tahsil alanları, gönderildikleri merkezler ve ülkeye dönüşleri sonrası Türkiye ziraatına katkıları tahlil edildi. Atatürk Dönemi’nde yurt dışına öğrenci gönderilmesi politikaları bir plan çerçevesinde çeşitli vekâletler, belediyeler ve özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirildi. Yurt dışı eğitim uygulaması kapsamında sanattan ziraata, pek çok bilim alanında

öğrenci gönderildi. Özellikle Ziraat Vekâleti tarafınca gönderilen öğrencilerin Cumhuriyet'in değerler bütünü ve ideolojiler dünyasını zenginleştirecek, ülke ziraatını modernleştirecek araştırmaları yapabilecek bilgi birikimine sahip olmaları amaçlandı. Nihayetinde Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ziraat alanında öne çıkan genç beyinler araştırmaları, buluşları ve geliştirdikleri yöntemler ile Türkiye ziraatında birer "kült" haline geldiler. Diğer bir ifadeyle yurt dışı eğitimden dönen genç ziraatçılar, kendi branşlarına yön veren örnek bilim insanı olmakla kalmadılar, aynı zamanda kendilerinden sonraki kuşaklara ilham kaynağı oldular. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğı kullanıldı. Veriler, telif-tetkik eserler başta olmak üzere süreli yayınlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kayıtlarından ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kataloglarından elde edildi.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Cumhuriyet, Yurtdışı Eğitim, Ziraat

ABSTRACT

KIRKPINAR, Nurullah, "Faces of the Republic": Students sent abroad in the Field of Agriculture during the Atatürk Era and their Contributions to Turkish Agriculture, CTAD, Year 21, Issue 43 (Fall 2025), pp. 1211-1246.

In this study, the phenomenon of education abroad is discussed as an important strategy that has been used to meet the need for manpower equipped with modern knowledge and skills that emerged in the Kemal Atatürk Period due to the modernisation process. Based on the central position of education abroad in modernisation policies, the phases of this practice in the field of agriculture, the fields of study of the students, the centres to which they were sent, and their contributions to agriculture in Türkiye after their return to the country are discussed. Their contributions to agriculture are analysed. In Atatürk's Era, the policy of sending students abroad was carried out by various ministries, municipalities and private organisations within the framework of a plan. Within the scope of education abroad, students were sent in many fields of science, from art to agriculture. In particular, the students sent by the Ministry of Agriculture were intended to enrich the Republic's set of values and ideologies, and to have the know-how to conduct research that would modernise the country's agriculture. The young minds who came to the forefront in the field of agriculture since the early years of the Republic have finally become a 'cult' in Turkish agriculture with their research, inventions and the methods they developed. In other words, young agriculturalists returning from studying abroad not only became exemplary scientists who shaped their own branches, but also became a source of inspiration for the generations after them. The document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used in the research.

The data were obtained from periodicals, especially copyrighted works, records of the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM) and catalogues of the Prime Ministry Republican Archive.

Keywords: Atatürk, The Republican Era, education abroad, agriculture.

Giriş

Eğitim amacıyla yurt dışına öğrenci gönderilmesi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden ve Türk eğitim tarihindeki en uzun projelerden biridir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi uygulaması aslında Tanzimat Dönemi’nden itibaren başlayan bir süreçti. Özellikle teknik alanda Avrupa’daki bilimsel sonuçların ülkeye taşınması aşamasında “yurt dışına öğrenci gönderilmesi” projesi, Cumhuriyet’e kadar süregelen bir uygulama olarak devam etmişti. Dolayısıyla bu uygulamaya, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bir devam süreci olarak bakmak gerekir.

İmparatorluk döneminde gönderilen öğrencilerin büyük bir kısmı eğitimlerini tamamlayarak ülkelerine döndü ve devletin çeşitli kademelerinde önemli görevler üstlendi. Şüphesiz, en yeni bilgi ve teknolojinin ülkeye aktarımında ve Osmanlı modernleşmesinde yurt dışına gönderilen öğrencilerin etki ve katkısı kaçınılmazdı. Ancak, gerçek anlamda ülkenin gelişmesini sağlayacak ve Batılı ülkeler ile olan gelişmişlik mesafesini ortadan kaldıracak bir bilim anlayışının –araştırmaya dayalı bilginin yeniden üretimi ve dönüşümünün– ülkeye yerleşmesinde yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunda devletin ileriye yönelik gerçekçi bir hedefinin olmamasının etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Osmanlı modernleşmesinin ithalci yönü –birkaç istisnai örneğin dışında– yurt dışı tahsilliler tarafından da bir türlü aşılamadı. Bu yönde Batı’nın bilgi, kültür ve teknolojisinin ülkeye taşınması veya tanıtılmasının ötesine geçilemedi.¹

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yurt dışı eğitim projesi, her ne kadar Osmanlı’dan uygulanagelen modernleşme hareketlerinin bir devamı gibi görünse de Atatürk’ün yurt dışı eğitim projesi bir bütün olarak incelendiğinde öncülünden farklı, kendine özgü özellikler taşıdığı görülür. Bu özelliklerden ilki, Atatürk modernleşmesi ve eğitim ilkelerinin herhangi bir dış etkenin tesiri altında kalmadan yapılmış olmasından kaynaklıdır.² Zira Cumhuriyet yönetiminin geçmişteki modernleşme çabalarından çıkardığı en önemli ders,

¹ Mustafa Gençoğlu, “Başlangıcından II. Meşrutiyete Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitimi ve Sonuçları”, *Köksav E-Bülten*, Mart 2008, s. 2.

² Ercüment Kuran, “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, *Türk Kültürü*, Sayı 37-38, Ankara/1965-1966, s. 63.

Batılı devletlerin yönlendirmesi ile yenilik adı altında yapılan değişikliklerin ülkenin sömürgeleşmesine, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın kaybedilmesine zemin hazırladığı yönündedir.³ Yöntem olarak, topyekûn modernleşme modelini benimseyen Cumhuriyet yönetimi, daha öncesinde yapıldığı gibi kültür ve medeniyet ayırımına girmiyor, çağdaşlaşmayı bir bütün olarak kabul ediyordu. Cumhuriyet'e kadar Türkiye'de modernleşmenin yalnız teknikte mümkün olacağı görüşü hâkim iken, Atatürk'ün öne sürdüğü model ile Türkiye gerçek anlamda bir modernleşme yoluna giriyordu.⁴

Atatürk, modern Türkiye'nin çağdaş medeniyetler arasında yerini alabilmesi için öncelikle bilgisizlikle mücadele edilmesi gerektiğine vurgu yapıyor ve bununla ilgili görüşlerini pek çok konuşmasında ifade ediyordu. İktisadî, sosyal ve kültürel alanda gelişebilmenin ancak bilim ve teknoloji sayesinde gerçekleştirilebileceğini; bilim ve tekniğin geliştirilmesi için gelişmiş olan ülkelerden yararlanılması gerektiğini ısrarla vurguluyordu.⁵ Bu noktada Atatürk Dönemi'ndeki modernleşme çabaları ve uygulanagelen yurtdışı eğitim projesinde temel araç olarak “*eğitim*” düşünülüyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gelişim gösteren sürece bakıldığında gelişme momentumu ve temel manivela, eğitim olarak öne çıkıyordu. Eğitim yoluyla toplumu dönüştürme projesi, Atatürk Dönemi'yle birlikte etkin bir şekilde varlığını sürdürdü. Burada akıllara gelen ilk soru, yurt dışındaki çeşitli ülkelerde öğrenim gören genç beyinlerin orada kendi alanlarında edindikleri bilgileri ve yakınlık kurdukları kültürü Türkiye'ye ne kadar taşıyabildikleridir? Öğrenciler yurda döndükten sonra ziraat alanında öğrendikleri bilgilerin ne kadarını yansıtabilmiş yahut uygulayabilmişlerdir?

Cumhuriyet yönetimi, ülkenin yeniden inşası (1923–1929) sürecinde yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulamasını eğitim politikasının merkezine koyuyor ve modernleşmenin en önemli kaynağı olarak görüyordu. Bu politika, Batı bilim ve teknolojisinin Cumhuriyet'e aktarılmasında modernleşmenin en etkili kanallarından birisi olacaktı. Yurt dışında öğrenim gören öğrenciler, yurda döndüklerinde modern Batı'nın yalnızca bilgi ve teknolojisini değil, aynı zamanda Batı kaynaklı düşünce akımlarının aktarılmasında da etkili olacaktı. Nitekim modern eğitilmiş ve fikirli bireyler olarak karşımıza çıkan “*Cumhuriyet'in yüzleri*”, ziraata dayalı modern kurumların açılmasında ve bu vesileyle Türkiye

³ Hakan Uzun, “Atatürk Dönemi Modernleşme Sürecinin Osmanlı Modernleşme Sürecinden Farklı Yönleri”, *Gazi Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2003, s. 6.

⁴ Halil İnalçık, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, *A.Ü. 60. Kuruluş Yılı Armağanı*, A.Ü. Basımevi, Ankara 2006, s. 290.

⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, 5. Baskı, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 245.

ziraatının dönüşüm sürecinde önyak oldular. Modernleşme çabalarında Ziraat Vekâleti, “yurt dışı eğitimi” zamanla değişim sürecinin en büyük lokomotifleri olarak görüyordu. Zira yurtdışı eğitim uygulaması, Cumhuriyet yönetiminin kendi modern sistemini kurmak amacıyla örnek aldığı Avrupa ile bilimsel ve kültürel etkileşimin artırılmasında ve güçlü bağların kurulmasında etkili olacaktı.⁶

Atatürk Dönemi’nde Yurt Dışı Eğitimiyle İlgili Görüş ve Düşünceler

İmparatorluktan ulus devlet sürecine geçişle birlikte yeni yurttaşlar yaratma projesinde, Batı eğitim sistemi ve düşüncesinden büyük ölçüde yararlandı. Bu sürecin temel taşları arasında yabancı uzmanların davet edilmesi, araştırma ve inceleme yapmak üzere yurt dışına uzmanlar gönderilmesi olduğu gibi öğrenci gönderilmesi projesi ciddiyetle uygulandı. Dönem içerisinde nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamak üzere üç farklı strateji belirlendi ve uygulamaya konuldu. Bunlar, Avrupa’dan davet edilen yabancı uzmanların istihdamı, yurt dışına meslekî ve teknik alanda donanım kazanmaları için öğrenci gönderilmesi ve modern eğitim kurumlarının tesis edilmesidir. Avrupa’dan yabancı uzman yardımıyla altyapının güçlendirilmesi, kısa vadeli ve aynı zamanda dışa bağımlı bir çözüm olarak ortaya çıkıyordu. Ancak öğrenci gönderilmesi ve modern eğitim kurumlarının tesis edilmesi, ülkenin dışa bağımlılığını azaltmak ve kendi modernleşmesini üretmek amacıyla başvurulmuş daha yerli çözümler olarak görülüyordu.⁷ Atatürk’ün modernleşme düşüncesi çerçevesinde yeni insan prototipinin üretilmesi sürecinde değerlerin aktarılması, sistemin meşrulaştırılması ve sürekliliğinin sağlanmasında eğitim kurumları ve uygulanacak öğretim programları büyük önem arz ediyordu. Bu yönelim, Cumhuriyet’in nasıl bir insan yetiştirmek istediğinin de en somut göstergesi olarak kabul ediliyordu.⁸

Dönem içerisinde millî eğitimin öğretim kadroları, programları ve kurumları yeterli değildi ve var olan birikim, İmparatorluk döneminin zorlukları içinde yıpranmış durumdaydı. Cumhuriyet, henüz kendi neslini yarat(-a)mamıştı. Bu koşullar altında Cumhuriyet’in en önemli davalarından biri bilim, teknoloji, endüstri ve ekonomik alanda “yeni insan”, yahut “yeni yurttaş” profilini yetiştirmektir. Bu ise ancak muasır medeniyetlerin bilgi, görgü, deneyim ve teknolojisinden azamî ölçüde faydalanma yoluyla gerçekleşebilecek bir

⁶ Nurullah Kırkpınar, *Türkiye’de Ziraî Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024, s. 170-171.

⁷ Aynur Erdoğan, *Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitim ve Modernleşme*, 1. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016, s. 34- 35; Ayşen İçke, *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. 57-62.

⁸ Sulhi Dönmezer, “Atatürkçü Çağdaşlaşmada İnsan Prototipi”, *Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 206.

durumdu. Dolayısıyla yapılacak iş, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinin düşünce sistemlerini, kurum ve kuruluşlarını yakından incelemektir. Bu ise yurt dışına öğrenci gönderilmesi projesinin kapılarını aralıyordu. Bu proje, Batı'nın mevcut teknoloji ve bilimini öğrenerek uygulamaktan ziyade, öncelikle bu teknoloji ve bilimin tarihi geçmişinin incelenmesi ile bunların özümseme ve transferi alanlarında yeni gelişmelerin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Zira Atatürk “*İlim tecrübe değil, tetkiktir*” sözüyle araştırma ve analitik düşünmeye verdiği önemi ısrarla her konuşmasında vurguluyordu.

İcra Vekilleri Heyeti'nin 1923 tarihli programında yurt dışına öğrenci gönderilmesi konusuna değinilerek şu ifadelerle yer veriliyordu:⁹ “*Millî güzîdelerin yetiştirilmesi için istidat ve kabiliyeti tebarüz eden ailesinin kudret-i maliyesi müsaid olmayan gençler orta ve yüksek mekteplerde sureti mahsusada himaye ve muavenete mazhar olabilecekleri gibi ihtisas peyda etmeleri için Avrupa'daki irfan mekteplerine de gönderileceklerdir*”. Yönetim, bir tarafıyla Türk kültür kurumlarının gelişimine yönelik çalışmalar yaparken, diğer tarafıyla da Avrupa'ya tahsillerini iletirmek; bilgi ve görgülerini artırmak için öğrenci gönderilmesine büyük önem vereceğini ifade ediyordu. Bu noktada çeşitli ülkelerin eğitim sistemlerini incelemek üzere yurt dışına eğitimciler gönderiliyor, onların ve yurt dışından davet edilen uzmanların raporlarına dayalı olarak eğitim–tarım politikaları yeniden belirleniyordu.¹⁰ Bu kapsamda yurt dışına öğrenci gönderilmesi ile ilgili ilk önemli karar, Atatürk'ün görüş ve direktifleri doğrultusunda, 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde kabul edilen “*Millî İktisat Kararları*” çerçevesinde; “*Türk, ilim ve sanat yeniliklerini nerde olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münaasebette fazla mutavassıt (aracı) istemez*”¹¹ (Madde: 9) hükmünde yer buldu ve 14 Ağustos 1923 tarihli hükûmet programında;

“*Millî güzîdelerin yetiştirilmesi için, istidat ve kabiliyeti tebarüz eden (akıllılık ve kabiliyeti belirlenen) ve ailesinin kudret-i maliyesi (mali gücü) müsaid olmayan gençler orta ve yüksek mekteplerde suret-i mahsusada (özel olarak) himaye (koruma) ve muavenete (yardıma) mazhar olacakları gibi ihtisas peyda etmeleri için Avrupa'daki irfan merkezlerine de gönderileceklerdir*”

ifadesine yer verildi.¹² 1923 tarihli hükûmet programında yer verilen yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulaması, Atatürk'ün başta Maarif Vekâleti olmak üzere

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1-2, TBMM Matbaası, Ankara 1961, s. 423.

¹⁰ Nurullah Kırkpınar, “Atatürk Dönemi'nde Tarım Politikalarının Belirlenmesinde Yabancı Etkisi: Oldenburg Raporu'nun Rolü”, *ÇTTAD*, Cilt XXIII, Sayı 47, Güz-2023, s. 737.

¹¹ A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 20.

¹² T.C. Hükûmet Programlarında Eğitim 1920-1993, MEB Yayınları, Ankara 1993, s. 6.

diğer bakanlıklar ve devlet kurumlarına verdiği talimat üzerine başlatılıyor ve böylece bilim, sanat, ziraat ve siyaset alanlarında yetiştirilmek üzere yetenekli öğrencilerin Avrupa’ya gönderilmesi süreci başlatılıyordu.¹³

Yurt dışına gönderilecek öğrencilerin gerek seçimi ve gerekse gönderilecekleri yerlerin belirlenmesinde bizzat etkili olan Atatürk, yurt dışı eğitimi uygulaması ile özellikle ilgileniyor; ülkenin geleceği konusunda büyük ümitlerle gönderilenlerden her türlü ilgi ve desteğini esirgemiyordu. Nitekim, 1924 yılından itibaren Maarif Vekâletince yurt dışına gönderilecek öğrencilere çektiği telgraflarda; “*Sizi birer kâvulcım olarak gönderiyorum, alevler olarak geri dönmelisiniz*”¹⁴ şeklinde onlara seslenerek, “*Türk Prometheler*”e cesaret veriyor ve kendilerinden beklentisinin ne denli büyük olduğunu ifade ediyordu.

Dönemin Maarif Vekili Vasıf Çınar’a göre ise millî eğitim politikası ve yurt dışı eğitimin gayesi, temelde millî ve medenî esaslara dayanıyordu. Millî heyecanlar ve duygular, millî terbiyemizin esaslarını teşkil edeceği gibi Batı medeniyetinin medenî şî’arları ve usulleri de izlenen eğitim politikasının temellerinden biri olacaktı. Kendisine göre,

“Bütün milletlerin malı olan ve milletlerden milletlere intikal eden, dünyadaki alimlerin ilmî tecrübelerle yeni istikamet verebildiği aklı, ilmî, tecrübeye dayalı pedagoji usulleri olan iradî, bedenî, hissî, ahlâkî, iktisadî ve hukukî fikirleri geliştiren ve yayan her millet için istifadeye uygun terbiyevî fikirler ve nazariyelerden oluşan ilmî pedagoji”

kuşkusuz Batı toplumlarında fazlasıyla mevcuttu. Dolayısıyla Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi bu düstur ve yöntemlerin uygulanması aşamasında önemli bir yere sahipti.¹⁵

Yurt Dışı Eğitimin Gerekçeleri, Yöntemi, Stratejisi ve Uygulamaları

Cumhuriyet’in ilk yıllarında nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, eğitimden beklenen en önemli amaçlar arasında yer alıyordu. İttihat ve Terakki döneminde oluşturulan “*Millî İktisat*” düşüncesi ve politikası, Atatürk Dönemi’nde büyük kabul gördü ve Millî Mücadele yıllarında oluşan “*maarifin gayesi millî iktisattır*” görüşü, daha sonraki yıllarda da etkisini sürdürdü. Bu görüşün etkisiyle, bir burjuva sınıfı oluşturacak ekonominin geliştirilmesi amaçlandı ve bu amaca uygun nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi hedeflendi. Atatürk, nitelikli insan

¹³ Kansu Şarman, *Türk Promethe’ler Cumhuriyet’in Öğrencileri Avrupa’da (1925-1945)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. XV.

¹⁴ Sadi Irmak, “Atatürk’ü Anarken”, *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 1984, s. 164-166.

¹⁵ “Maarif Siyaseti”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 1, 1 Mart 1341/1925, s. 58; “Terbiye Gayemiz”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Sayı 1, (1925), s. 51.

gücü açığının karşılanabilmesi amacıyla öğrencilerin bütün üretim alanlarında üretici, verimli ve etkin olmalarını sağlayacak biçimde yetiştirilmeleri istiyordu.¹⁶ Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sürecinde kaybedilen nitelikli insan gücü, bu hedefin en önemli gerekçeleri arasında görülmüyordu.

Yurt dışına öğrenci gönderilmesi girişimlerinde Atatürk'ün yanı sıra öne çıkan kişi Maarif Vekili Mustafa Necati'di. Mustafa Necati, yurt dışı eğitim modelini destekleyen ve teşvik eden bir rehber olarak karşımıza çıkıyordu. Onun için yetişmiş insan potansiyelini hazırlamak, Atatürk devrimlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Yetişmiş eleman sıkıntısının giderilmesi için başlatılan uygulama, eğitim–kalkınma devriminin en önemli sacayaklarından birini teşkil ediyordu. Büyük bir savaş verilerek kurtarılan topraklarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, var olabilmek için iktisadî kaynaklarının bir kısmını geleceğini inşa edecek genç beyinlere harcamayı göze alıyordu. Hedef, ülkenin her anlamda kalkınmasını gerçekleştirecek nitelikli uzman kadrolar yetiştirmekti. “*Cumhuriyet'in yüzleri?*”, Türk insanının anlam–değer dünyasına en yeni teknolojik gelişmeleri katmak amacıyla Avrupa'nın farklı ülkelerine giderek orada edindikleri bilgi ve yakından tanıdıkları kültürü meşalelerine alıp kendi ülkelerine getirerek aydınlanmayı sağlayacaktı.¹⁷

Mustafa Necati'nin 1926 yılında Almanya seyahati dönüşünde Maarif Vekâleti, yurt dışındaki öğrencilerin teftiş ve kontrolü hususunda ödenek ve teftişlerle ilgili Başvekâlete bir teklif verdi ve bu teklif TBMM'de kabul gördü. Teklifle birlikte Avrupa'ya eğitime gönderilecek öğrencilerin lise mezunları arasından seçilmesi mecburiyeti getirildi. Zira lise ve muadil seviyedeki okullardan mezun olmayan öğrencilerin Avrupa'daki birçok üniversite tarafından aslî öğrenci olarak kabul edilmediği; yurt dışına gönderilen öğrencilerin çoğu kez boşuna vakit geçirdikleri, dolayısıyla gönderilecek öğrencilerde en az lise mezunu olma zorunluluğu uygulamadaki süregelen aksaklıkları gidermek için çözüm olacağı öne sürülüyordu.¹⁸ İnceleme konumuz açısından bakıldığında ziraat alanındaki mevcut eğitim–öğretim kurumlarının (Halkalı Yüksek Ziraat Okulu ve Yüksek Orman Okulu hariç), liseye muadil bir seviyeye sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla 1927 yılında zirai eğitimin ıslahına dair yasal düzenleme ve ardından 1928 yılında zirai eğitimin altyapısını güçlendirmek ve yeniden şekillendirmek gayesiyle Türkiye'ye gelen

¹⁶ Seyfi Yıldırım, “Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği”, *H.Ü. AİİTE* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 47.

¹⁷ Şarman, *age*, s. 29-35; Kırkpınar, *age*, s. 169.

¹⁸ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No: 30-18-1-1, Yer No: 5-21-4, 17.11.1926; BCA, Dosya No: 30-10-0-0, Yer No: 141-9-18, 19.06.1926.

Oldenburg Heyeti’nin çalışmaları sonrasında ilk dereceli ziraat okullarının kapatılması ve 1930 yılından sonra yeniden açılan okulların liselere muadil bir seviyeye yükseltilmesi doğrultusunda kararlar alınırken 1926 tarihli Maarif Vekâleti genelgesinin dikkate alındığı görülmektedir.¹⁹

Yurt dışında gönderilmesi doğrultusunda en önemli adım, 26 Mayıs 1927 tarihinde kabul edilen, 1052 sayılı “*Meslek Mektepleri Hakkında Kanun*”²⁰ ile atıldı. Bu yasal düzenleme kapsamında askerî, sıhhi ve yüksek uzmanlık mektepleri hariç olmak üzere vilâyet ve belediyeler tarafından açılmış ve açılacak olan tüm meslek okullarının ders programları, öğretim kadroları ve ders araç-gereçleri Maarif Vekâleti idaresine alındı. Ancak meslek mektepleri açan vilâyetler ve belediyeler bu okullara tayin edilecek uzman usta ve muallimleri yetiştirmek üzere Avrupa’ya gönderilecek öğrencilerin tahsil masrafını Maarif Vekâletine ödemekle mükellef kılındı. Kanunun kabulünden sonra, 1927 yılında meslekî ve teknik eğitim ile ilgili işlerin Maarif Vekâleti bünyesindeki Yüksek Öğretim Dairesi tarafından yürütülmesi kararlaştırıldı ve meslek okullarında ilk reform hareketi başlatıldı.²¹ Daha sonra 1416 sayılı “*Ecnebî Memleketele Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun*”, 8 Nisan 1929 tarihinde TBMM’de görüşülerek kabul edildi ve 16 Nisan 1929 tarihli resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.²² Yasanın ikinci maddesinde belirtilen devlet makamları tarafından yurt dışına gönderilecek öğrencilerin Maarif Vekâleti tarafından yapılacak sınavla seçileceği belirtiliyordu. Buna göre, ilgili makamlar tarafından yurt dışına gönderilecek öğrencilerin miktarı, ziraatın alt dallarındaki uzmanlık alanları, gönderilecekleri ülkeler, öğrencilerin sahip olması gereken özellikler ve takip edecekleri tahsil planının ana hususları her sene Nisan ayının sonuna kadar Maarif Vekâletine bildirilmesi suretiyle, yurt dışına gönderilecek öğrencilerin tahsil şartları Maarif Vekâleti tarafından ilgili okullara bildirilecek ve gazetelerde ilan olunacaktı.²³

Ziraat, nitelikli insan gücü açığı eksikliğinin en yoğun hissedildiği alanlardan birisini oluşturuyordu. Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda çiftçilerin bilimsel metotlar dâhilinde toprağını ekip-biçmesini sağlamak için çalışmalara başlanılmış ve 5 Temmuz 1927 tarihinde 1109 sayılı, “*Ziraat ve Baytar Enstitüleri*

¹⁹ *Kırkpınar, age.* s. 169.

²⁰ Kanun No: 1052, Kabul Tarihi: 26.05.1927, *Resmî Gazete*, 09.06.1927, Sayı 606.

²¹ Ülker Akkutay, “Cumhuriyet Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu”, *Eğitim Dergisi*, Sayı 1, MEB Basımevi, Ankara 1992, s. 29.

²² *Resmî Gazete*, 16 Nisan 1929, Sayı 1169.

²³ *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 18-13-15, 25.02.1931; bk. Yıldırım, *agt.* s. 59.

ile *Âli Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına Ait Kanun*” çıkarılmıştı. Kanunun çıkarılma gerekçesinde;²⁴

“Türkiye, malum olduğu veçhile bir ziraat memleketidir. Her türlü iktisadî, hayatî kuvvetleri ziraat üzerine müessesistir... Türkiye topraklarının, tohumlarının, nebatlarının, meyve ağaçlarının, hayvanlarının, marazlarının, haşerelerinin ilmî bir şekilde maiyetleri tespit edilmedikçe bunlara göre tatbiki muktaâzî ilmî usuller tayin edilerek tatbikine gidilmedikçe memleketin zirai kudretini takviye ve inkişaf ettirmeye hiçbir surette imkân yoktur...”

deniliyordu. Bu noktada Halkalı Ziraat Okulu ile birlikte, sayıları 12’yi bulan ziraat mektebinin bilimsel referanslı eğitim-öğretimden yoksun olduğu ve Türkiye tarımının geliştirilmesinde yetersiz kaldıkları belirtiliyordu. Hatta modern anlamda tarımsal üretim tekniklerinin ülkeye yerleşmesi için Avrupa’dakine benzer ziraat enstitülerinin kurulması ve orta ziraat mekteplerinin ıslahının şart olduğu ifade ediliyordu. Bu konuda;

“şimdiden âli (yüksek) ve tâli (ikincil) mektepler için muallimler tefrik edilerek (seçilerek) her muallim dersine ait tekemmülâtı (yetkinleşmeleri) görmek ve daha yüksek taallüm etmek (okuyup öğrenmek—tahsil etmek) için münasip müddetler ile Avrupa’ya izam edilmesi” gerektiği ve “âli mekteplerin mesdudiyeti (kapanması) esnasında âli tahsilin inkıtâna (kesilmesine) meydan bırakılmamak üzere mümkün olduğu miktarda Avrupa’ya talebe izamına (gönderilmesine) dahi çalışılacağı”

belirtiliyordu.²⁵

İlgili yasal düzenleme, 20 Haziran 1927’de TBMM’de kabul edildi ve 5 Temmuz 1927 tarihinde yürürlüğe girdi. “*Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına Ait Kanun*” ile Ankara’da ziraat ve baytar enstitüleri ile yüksekokullarını kurmak ve ülkedeki mevcut ziraat ve baytar mekteplerini ıslah etmek üzere Ziraat Vekâletine yetki ve ödenek verildi. Ayrıca ilgili kanun dâhilinde Ziraat Vekâleti tahsil için yurt dışına muallim, memur ve öğrencileri göndermekle de yetkili kılındı.²⁶ Yasanın çıkmasının ardından Ankara’da tarım, hayvancılık ve ormancılık alanlarını içine alacak şekilde Yüksek Ziraat Enstitüsü (Y.Z.E)’nin kuruluş çalışmalarına başlandı. Daha sonra gerek bu yükseköğretim kurumunun gerekse orta dereceli ziraat mekteplerinin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak, ülkede bilimsel metotlar dâhilinde tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesine önderlik edecek ihtisas sahibi

²⁴ TBMM Zabut Ceridesi, Dönem: 2, Cilt: 33, Toplantı: IV, Birleşim: 77, 19.06.1927, s. 249-252.

²⁵ TBMM Zabut Ceridesi, Cilt 33, s. 253.

²⁶ BCA, Dosya No: 30-18-1-1, Yer No: 26-69-9, 14.12.1927; *Resmî Gazete*, 5 Temmuz 1927, Sayı 625, s. 2.

kişileri temin etmek üzere, özellikle Ziraat Vekâleti tarafından birçok öğrenci öğrenim amacıyla yurt dışına gönderildi.²⁷

Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler ve Türkiye Ziraatına Katkıları

Atatürk Dönemi’ndeki ilk ziraatçılar, aslında İmparatorluğun son günlerindeki olağanüstü koşullara tanıklık eden kişiler arasında yer alıyordu. Tarımsal üretimin kesintiye uğradığı bir dönemde Atatürk’ün yönlendirmesi ve talimatlarıyla ülke ziraatına zor koşullar altında ve fedakârca hizmet ettiler. Ziraatın her alanında, daima bilimin ışığında ve büyük bir adanmışlıkla ömürlerinin sonuna kadar ülke tarımının ilerlemesi için çaba gösterdiler. Mezuniyetlerinin ardından öğretmenlik, ziraat müdürlüklerinde memuriyet ya da seyyar ziraat memurluğu yapanlar; ülkedeki sayılı çiftliklere atanan ilk ziraatçılar oldu. Bu kapsamda, ömrü boyunca ziraat okullarında öğretmenlik ve idarecilik görevinde bulunan Fazıl Keyder her daim hocaların hocası olarak anıldı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkenin batı ve güney doğusunu saran çekirge istilasının açlığa neden olmasına ramak kalmıştı. İstilacı çekirgelere karşı topyekûn mücadelede Ömer Şevket Tunçkok, Süreyya Özek ve Nihat İyriboz başarı elde eden ilk ziraatçılardan oldular. Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle yurt dışında eğitime gidemeyen Ekrem Üzümeri bağlarda görülen hastalıklar üzerine uzmanlaştı. Özellikle filoksera alanındaki mücadelesini ülke genelinde yürüttü. Farklı şehirlerdeki memuriyetinden sonra Ankara’da Ziraat Vekâleti Neşriyat Müdürü olarak görevlendirildi. Neşriyat Müdürlüğünü kütüphane, köy etütleri, kitap basımı, film işleri, yazı–tercüme işleri olarak yeniden yapılandırdı. Tarım, orman, hayvancılık dallarında kıymetli eserlerin tercüme edilmesini sağladı. Ziraat Vekâleti bünyesinde çağdaş bir kütüphane kurdu. O yıllarda bağları saran filoksera zararlısına karşı Çanakkale Biga’da mücadele yürüten bir diğer isim Bekir Sıtkı Haştemoğlu’du. Haştemoğlu, bulunduğu yöre tarımına çiftçiyle iş birliği içinde katkı sağlamayı verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmekle bir tutan ilk ziraatçılardan. Almanya’da zootečni ve sütçülük alanında eğitim alan Esat Muhlis Erkmen, gerek Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve gerekse Ziraat Vekilliği döneminde entelektüel birikimiyle Avrupa ile bilimsel bağların

²⁷ *Kırkpınar, age.* s.171; 1927 tarihli zirai eğitimin ıslahına dair yasal düzenleme gereğince ve bu kapsamda uygulanan talimatnamenin 21. maddesi uyarınca 1928 yılında ziraat alanında yurt dışına gönderilecek 11 öğrencinin gidecekleri ülkenin dillerini öğrenebilmeleri ve akabinde eğitime başlayabilmeleri hususunda İcra Vekilleri Heyeti, aldığı bir kararla sayıları ve isimleri tespit edilen öğrencilerin 1 yıl erken gitmelerine karar veriyordu; bk. *BCA*, Dosya No: 30-18-1-1, Yer No: 28-27-14, 02.05.1928; 1933 yılında, yurt dışında öğrenim gören öğrencilere ödenen aylık tahsisat miktarı Amerika’da, İngiltere’de ve İsveç’teki bir öğrenci için 98 Dolar, Berlin’de ve İsviçre’de 63 Dolar, Almanya’da 60 Dolar, Paris’te 55 Dolar, Avusturya ve Macaristan’da 54 Dolar, Fransa ve İtalya’da 50 Dolar, Belçika’da ve Çekoslovakya’da 45 Dolar şeklindedir. Bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, Toplantı 2, Cilt 15, Birleşim 53, 18.5.1933, s. 158.

kurulması ve ziraatın modernleşmesi aşamasında en etkili isim olarak görev yapıyordu. “*Cumhuriyet’in yüzleri*”ne kanat geriyor; onları destekliyor ve teşvik ederek Avrupa’nın birçok ülkesine öğrenim görmeye yönlendiriyordu. Nesip Karaçay, Zihni Derin, Şefik Kolaylı, Nadir Uysal, Şevket Arı, Naki Bekmen, Abidin Ege, Mahfi Eğilmez ve daha isimleri zikredil(-e)meyen birçok kıymetli ziraatçı, Cumhuriyet’in ilk kuşak ziraatçıları arasında yer alıyordu.²⁸ Dolayısıyla Atatürk Dönemi’nde önemli görevler üstlenen yahut diğer bir deyişle ilk kuşak bilim insanları olarak anılan ziraatçılar, aslında Osmanlı İmparatorluğu döneminde yetişmiş olanlardı ve bunlara “*Cumhuriyet’e kanat gerenler*” adı da veriliyordu.

Halkalı Ziraat Okulu, eğitim–öğretim faaliyetleri süresince Türkiye’de tarımın gelişimine katkı sunan önemli isimler yetiştirmişti. Okulun akademik kadrosu kendi dönemlerinin otoriteleri kabul ediliyordu. Bunlar arasında Botanik alanında Ali Rıza Erden, Kimyacı Nurettin Münşi, Bitki Koruma Hocası Süreyya Özek, Zootekni alanında Esat Muhlis Erkmen, Meyvecilik hocası Ahmet Hamdi Dikmen ve Ziraat Sanatları Hocası Süreyya Genca vardı.²⁹ Görüldüğü üzere Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı döneminden gelen uygulamaların ve yurt dışına gönderilmiş olan öğrencilerin faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı idaresi tarafından yurt dışına gönderilmiş olan öğrencilerin öğrenimlerine engel olmadı, aksine onların öğrenimlerini devam ettirebilmeleri yönünde gerekli olan tüm desteği sundu. Ayrıca yetenekli olan öğrencileri bir an önce yurt dışına göndermeye gayret gösterdi. Bu yönde Atatürk, 1923 yılından itibaren çeşitli dallardaki öğrenci grubunu ve nerelerde eğitim alacaklarını bizzat tespit ederek yurt dışına gönderileceğini bildirdi.³⁰

1923–1938 döneminde öğrencilerin ziraat alanında gönderildikleri ülkelerin başında Almanya, Fransa, İtalya, Macaristan, Avusturya, İngiltere ve Amerika gibi ülkeler geldi. Bu ülkeler arasında ziraat alanında yurt dışı eğitim rol modeli olarak 1923–1938 döneminde en etkili ülke Almanya, 1940 yılı sonrasında ise Amerika daha öne çıkmaya başladı. Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin yurt dışı eğitiminde tercih edilen en öncelikli ülke konumuna yükseldi. Almanya’ya ise savaş sonrasında yaşanan koşullar karşısında yeni öğrenci gönderilemedi. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ziraat alanında öğrenci gönderme uygulamasında öğrencilerin büyük bir kısmı ziraatın farklı

²⁸ Hadiye Tunçer, *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1958, s. 5; bk. *Kırkpınar*, *age.* s. 31, 47, 79, 110, 121, 255, 408, 620-626, 684, 688-690.

²⁹ Arif Akman, “Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Öyküsü”, *Gıda*, Yıl 15, Sayı 1, Ocak-Şubat 1990, s. 4.

³⁰ Metin Özata, *Atatürk, Bilim ve Üniversite*, Umay Yayınları, Ankara 2005, s. 157.

branşlarında (bitki ıslahı, ziraat mühendisliği, orman mühendisliği, zooloji, toprak bilimi, toprak etüt ve haritalama, tarımsal istatistik, zirai ekonomi, meyvecilik, sebzecilik, konservecilik, bağcılık ve şarapçılık, botanik, zirai kimya, entomoloji, sütçülük, yoğurtçuluk, hayvan ıslahı, veteriner bilimleri, suni tohumlama, çayırıcılık ve mera, ormancılık, ev ekonomisi vs.) gibi alanlarda öğrenim gördüler.

Ziraatta kalite, verimlilik ve rasyonel üretimi geliştirmek ve topraktan alınan verimi artırmak için öğrenciler gönderilmeye başlanılmış olmakla birlikte, özellikle zirai eğitimin ıslahına dair kanun sonrasında tarımsal bilimlerde gönderilen öğrencilerin sayısı belirgin bir şekilde artış gösterdi. Gönderilen genç beyinler, eğitimlerini başarıyla tamamlayıp döndükten sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü başta olmak üzere, ülkedeki ziraat okulları ve Ziraat Vekâletine bağlı çeşitli araştırma–geliştirme kurumlarında görevlendirilerek ülkenin zirai modernizasyon alanında yapma, işletme ve geliştirme görevlerini üstlendiler (bk. Ekler – Tablo 1).³¹

Tablo 2 (bk. Ekler)’deki öğrencilerin her birisi Türkiye ziraatının kalite, verimlilik ve rasyonel üretim bakımından ilerlemesi için önemli hizmetler verdi. Bu alandaki pek çok yeni bilgi, bulgu ve metodu geliştirerek dünya medeniyetine katkı sundu. “Cumhuriyet’in yüzleri”, olarak adlandırılan genç beyinler, kendi uzmanlık alanlarında sayısız eser bırakarak Türkiye ziraatında iz bırakan isimler haline geldi. Onların Türkiye ziraatına yaptığı hizmetler gerçekten anlatılamayacak ölçüdedir. Zira hazırladıkları sayısızca bilimsel eserin yanı sıra görev yaptıkları kurumlarda yanlarındaki araştırmacılara bir taraftan engin bilgi ve tecrübeler sunarken, diğer taraftan da onlara dürüst ve çalışkan olmaları konusunda sürekli öğütler verdiler. Öte yandan kendileri gibi kurdukları kurumlar, 1970’li yıllara gelindiğinde haklı bir ün yaparak kendi alanlarında ayrı bir ekol haline geldi. Onların öncülüğünü yaptığı ve oluşturduğu birikim, günümüzdeki birçok araştırmacı için rol model oldu.

Bu isimler içerisinde yer alan Ali Numan Kırac ve ekibi tarafından geliştirilen dry–farming (kuru tarım) uygulaması ve bu uygulamada kaydedilen veriler pek çok ülkeye model olabilecek bir ziraat metodunun temelini oluşturdu. Kırac tarafından geliştirilen tohum türlerinden en önemlisi, verimli toprak derinliği çok az olan Konya ovasında büyüüp randıman veren bir tür olarak ortaya çıktı.³² Bursa Ziraat Mektebi mezunu olan Kırac, Gazi Orman Çiftliği’nin kuruluş sürecinde görev aldı. Buradaki başarılı çalışmaları sebebiyle bizzat

³¹ Kirkpınar, *age.* s. 174.

³² Kirkpınar, *age.* s.177-178; Bk. Ali Numan Kırac, “Orta Anadolu Yaylasında Dry-Farming Yöntemine Uygun Çalışmak”, *Eskişehir Halkevi Dergisi*, Sayı 25, (30 Teşrinisani 1934), s. 195.

Atatürk tarafınca yönlendirilerek 1927 yılında yurtdışına eğitim almaya gönderildi. Kuru tarım alanından uzmanlık kazanmak maksadıyla ABD'nin Utah Eyaleti'ne Kansas Ziraat Koleji ve Nebraska Üniversitesi'nde gönderilen Kırac, ABD'deki eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra 1929 yılında yurda döndü. ABD'de kuru tarım metoduyla ilgili edindiği tecrübeleri Türkiye'de aktarma imkânı buldu ve 1931 yılında Eskişehir'de Dry-Farming Deneme İstasyonu'nun kuruluşunda görevlendirildi. Daha sonra bizzat kurumun başına getirilerek Karacaşehir köyü yakınlarında kuru tarım çalışmalarına yön verdi.³³ Dolayısıyla Atatürk Dönemi Türkiye'sinde tarım politikalarının devrim niteliğinde bir sonuç yaşaması tesadüfî değildi. Tarım alanında bu ve benzeri çalışmalar, Cumhuriyet'in önemini daha da görülür bir hale getirdi. Özellikle kuru tarım uygulaması, yani su kaynaklarının kısıtlı olduğu alanlarda tarımın yapılabilmesini sağlayan tarım politikası, Anadolu topraklarında tarımın önemini daha da yükseltti.

Şevket Raşit Hatipoğlu bilim insanı, siyasetçi kimliği ve bürokratik simasıyla, Türkiye'nin modern tarım inşasında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Yurt dışına gönderilen ilk öğrencilerden biri olan Hatipoğlu, 1923 yılında mezun olduktan sonra Fransa'ya gönderildi. Daha sonra Almanya'ya geçti ve Berlin Leipzig Üniversitesi'nde "*zırai iktisadiyat*" alanında doktorasını tamamladı. Ülkeye dönüşü sonrasında ilk önce Y.Z.E'de öğretim üyeliği, 10 Temmuz 1942–7 Ağustos 1946 yılları arasında Tarım Bakanlığı ve 26 Haziran 1962-8 Haziran 1963 tarihleri arasında ise Millî Eğitim Bakanlığı görevlerini yürüttü. 1942–1946 yılları arasındaki Ziraat Vekilliği görevi sırasında Türkiye'nin ziraat sahasında adeta bir fikir hareketinin başlangıcı ve ilerlemesinin yolunu açmakla kalmadı; aynı zamanda Türkiye tarımını modernleştirme çabalarının yanı sıra, durgunluk dönemine girmiş olan çaycılık çalışmalarının yeniden ele alınmasını sağladı. 1935–1936 yılları arasında Muhlis Erkmen'le birlikte Rize'de bir tetkik gezisine katıldı. Gezi esnasında topladığı bilgileri daha sonra geliştirerek, Rize köylüsüne ithaf ettiği "*Türkiye'de Çay İktisadiyatı*" adlı eserini kaleme aldı. Hazırlanan kapsamlı eser, 1936'da Ziraat Vekâletine sunulurken, çaycılık çalışmalarının yeniden ele alınmasını sağladı. 1938'den itibaren yeni bir safhaya geçilerek Türk çayı Rize yöresinde başarıyla üretilmeye başladı. Çalışmasını bilimsel ve kanıtsal bilgilere dayandırmakla yetinmeyen Hatipoğlu,

³³ Ragıp Ziya Mağden, *Zırai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1959, s. 84. Kuru tarım metodu üzerine eğitim almak amacıyla yurtdışına ABD'ye gönderilen Numan Kırac'a bütçe verilmesiyle ilgili İcra Vekilleri Heyeti kararı için Bk. BC4, Dosya No: 30-18-1-1, Yer No: 26-54-4, Dosya Ek: 238-74, 20.09.1927.

Ziraat Vekâleti görevinde ve Hükûmet nezdinde de ısrarlı çalışmalar yürüterek, çay işinin yeniden ele alınmasında başrolü oynadı.³⁴

Cumhuriyet’le birlikte her alanda başlanan atılımların başında hiç kuşkusuz tarımsal faaliyetlerin iyileştirilmesi geliyordu. Tarımın ülke ekonomisinin kalkınmasındaki rolü açıktı. Bu nedenle diğer bilim dalları kadar belki daha fazlasıyla ziraatçıların ileri eğitimlerine, çalışmalarına önem verildi. Onlardan beklenen; edindikleri bilgi ve deneyimleri meslektaşlarıyla paylaşmak, genç ziraatçıları yetiştirmek ve en önemlisi yapacakları bilimsel araştırmaların sonuçlarının çiftçilerce uygulanmasını sağlamaktı. Devlet Üretim Çiftliklerinin kurucu kadrosunda yer alan Şevket Arı ömrünü çiftliklerde geçirdi. Çiftliklerin teknik donanımını geliştiren projelerde görev alarak çiftçilere örnek olan çalışmalar başlattı. Çiftçilerin yenilikleri öğrenip uygulaması için okumuş ziraatçı olarak daima onların yanında oldu, güvenlerini kazandı. O tarihlerde sulama, gübreleme bir yana tarımsal faaliyetlerin en büyük sorunlarının başında kalitesiz tohumlar geliyordu. Tohum ıslah istasyonlarında yaptıkları çalışmalarla genç ziraatçılar, tahıl, hububat, tütün ve pamuk tohumlarının ıslahı kadar ekim teknikleri hakkında çiftçileri yönlendirdiler. Adana’nın Yüreğir ilçesine bağlı Köprüköy mevkiinde Pamuk Islah İstasyonu’nu kuran Celâl İyriboz 1924 yılı başında gönderildiği ABD’nin Güney Karolina eyaletindeki Clemson Ziraat Kolejinde pamuk ıslahı alanında uzmanlık derecesini aldı. Dönüşünde bavulunun bir köşesinde Acala tohumlarını getirdi. Adana’da tohum ıslah çalışmalarına devam ederken Ege’de pamuk veriminin artırılabilceğini savunuyordu. Nazilli’de Sümerbank Dokuma Fabrikasının kurulması gündeme gelince dokuma sanayisine uygun nitelikte pamuk üretimi için Nazilli Pamuk Islahı İstasyonu ve Üretim Çiftliğini kurma görevi Celâl İyriboz’a verildi. Celâl İyriboz pamuk tohumlarını iyileştirmenin yanı sıra tarlaların ekime hazırlanması; ekim, çapalama, hasat yöntemlerinin değiştirilmesi için köy köy dolaştı. Ege bölgesini karış karış gezerek tohum ıslahı ve pamuk ekimi üzerine broşürler hazırlayarak dağıttı. Canına kast etmeye niyetlenen çiftçileri ikna etmesi hiç kolay olmadı. Onlara örnek olmak adına tarladan çırcır makinelerinin başına kadar pamuğun her aşamasında sağlığı pahasına çalıştı. Pamuğu Ege’nin bir numaralı ürünü hâline getirmesi kadar ülke pamukçuluğunun ilerlemesi için yaptığı hizmetlerinden dolayı her daim anıldı.³⁵

³⁴ Nurullah Kırkpınar, “Türkiye’de Modern Ziraatın Mimarlarından Şevket Raşit Hatipoğlu ve Ziraat Vekâleti Dönemindeki Faaliyetleri (1942-1946)”, 9. *Atatürk Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s. 1728-1730.

³⁵ Kırkpınar, *age*, s. 46, 482, 495; bk. Celâl Şevket İyriboz, *Pamuklarımızı Niçin ve Nasıl Eyleştireceğiz*, CHP Nazilli Halkevi Neşriyatı, Yeni Yol Basımevi, İzmir 1935. Pamuk yetiştirme yöntemleri üzerinde incelemeler yapmak amacıyla Rusya’ya gönderilen Celâl İyriboz’a masraflarının ödenmesi

Dönem içerisinde tarımsal ürünlerin verimini düşüren bir diğer sorun haşere ve zararlılar konusuydu. Entomoloji alanında müstesna bir yere sahip olan Nihat İyriboz, 1923 yılında İstanbul Ziraat Müzesi'ni kurdu ve 1926 yılına kadar bu müzenin müdürlüğünü yaptı. Görevi esnasında Gül Cemal Vapurunda Türkiye tarım ürünleri sergisini açtı ve Avrupa'nın belli başlı limanlarını ziyaret ederek ürünleri tanıttı. 1926–1930 yılları arasında Almanya'da Köln Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nde bitki koruma alanında ihtisas yaptı. Yurda dönüşü sonrasında Ege Bölgesi'ndeki ürün zararlılarıyla mücadeleyi başlatacak Garbî Emraz ve Haşerat İstasyonu'nu 1931 yılında İzmir–Bornova'da kurdu ve 1950 yılına kadar kurumun müdürlüğünü yaptı. Entomoloji dalında aldığı uzmanlık derecesiyle Almanya'dan yanında elli dört böcekle döndü. Sonrasında Ege Bölgesi'nden olduğu kadar ülkenin dört bir yanından toplanan böceklerle İstasyon, son derece zengin bir koleksiyona sahip olacaktı. Nihat İyriboz o tarihte Bornova Ziraat Mektebi öğrencisi olan Cemal Aksoy'la, Ziraat Vekâletinin gönderdiği iki bisiklete atlayıp tarlalarda araştırmalara başladı. Bağlarda göztaşının kullanılma oranı üzerine yaptığı deneme ve araştırmalarda yüzde 0.5 oranına kadar düşürme başarısını gösterdi. Kastamonu ve Kütahya'da Elma İçkurdu (*Cydia pomonella*) üzerinde araştırmalar yaptı ve bu bölgelerde biyolojisini çıkardığı her bir zararlıyla büyük ölçüde doğal yöntemlerle mücadeleye girişti. Asma mildiyösüne karşı kullanılan bordo bulamacında göztaşı oranının yarı yarıya düşürülmesini sağladı. Ambar zararlılarına başta tütün, zeytin, elma ve incir olmak üzere ürünlerin peşini bırakmayan birçok zararlıya karşı, zamanla sayıları artarak entomoloji ve fitopatoloji alanlarında uzmanlaşan asistanlarıyla birlikte mücadele yürüttü. İstasyon ile iş birliği halinde Türkiye'nin ilk yerli insektisit, yani Bornova Zirai İlaçları Fabrikasını kurarak çalıştırmaya başladı. 1939 yılında ambar zararlılarına karşı Kütahya tozu ve doğal pyrethrum karışımından imal edilen ve buğday bitlerine karşı etkili olan “Erkmen-kü”, tahtakuruları ve hamam böcekleri için “Pyrethrum” ve çekirgeye karşı da “Kumlit” ilaçları geliştirildi ve yaygınlaştırılarak halkın elindeki mahsullerin korunması sağlanmaya çalışıldı. Böylece kurumun sağladığı zirai ilaçlar hem tarımsal üretimi, verimi ve kaliteyi artırdı hem de hasat süresini kısaltarak mahsul kayıplarını engelledi. O tarihlerde İstasyonda çalışan genç asistanlar arasında Apti Özkök, Osman Arı, Necati Kaşkaloglu, Atıf Attila, Zehra ve Hüseyin Türkmenoğlu, Meliha ve Mahmut Karman, Şahide Yargıç, Mesude Eralp vardı. Nihat İyriboz arı hastalıkları üzerine de çalıştı. Arı ve Mahsul Hekimi Dergisi ile bitki koruma ve bitki hastalıkları üzerine onlarca kitap, kitapçık, makale yazdı. Kurucusu olduğu enstitüde yirmi yıl müdürlük

yaptıktan sonra Birinci Menderes Hükûmetinde Tarım Bakanı olarak görev aldı.³⁶

Modern toprak biliminin ülkemizdeki kurucusu olan ve bu alanda silinmez izler bırakan Kerim Ömer Çağlar, 1925 yılında açılan sınavı kazandı ve “*Toprak İlmî*” sahasında ihtisas yapmak üzere Paris’teki Institut National Agronomique’e gönderildi. Paris’te döneminin en ünlü Toprak Bilimci ve Ziraat Kimyacı Prof. Gustave ve Andre’den eğitim aldı. Daha sonra Ziraat Vekâleti kararıyla Berlin Ziraat Yüksek Mektebi’nde Prof. Dr. Lemmermann ve Prof. Dr. Schuchtt’un yanında toprakla ilgili sahalarda bilgisini geliştirdi. Çağlar, Türkiye’den özellikle toprak alanında ihtisas yapmak için Avrupa’ya giden ilk öğrenciydi. Eğitimi sonunda dönerek Türkiye’deki toprak bilimi üzerine ilk çalışmaları yapan yine kendisiydi. 1930’da Yüksek Ziraat Mektebi açıldığı zaman, Çağlar, Toprak–Toprak Bakteriyolojisi Laboratuvarı şefi olarak Dr. Jessen’in toprak dersi ve Dr. Lucius’un jeoloji ve mineraloji derslerinin tercümanlığını yaptı. 1933 yılında Y.Z.E. açıldıktan sonra Toprak ve Ziraî Kimya Kürsülerinin başına Prof. Dr. Richar Von Der Heide getirildi. Prof. Dr. Von Der Heide Toprak Kürsüsünü sembolik olarak idare ediyor ve neredeyse tüm ders ve tatbikatları fiilen ona bırakıyordu. O tarihten itibaren A.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Kürsüsünde toprak dersi alanında yeni bilim insanları yetişinceye kadar bütün eğitim ve deneyimleri Çağlar verdi ve birçok genç ziraatçının yetiştirilmesinde öncü rol üstlendi. 1943 yılında Türkiye’nin ilk toprak haritasını şematik olarak hazırladı ve büyük toprak gruplarının bulunduğu yerleri ortaya koydu. Avrupa’daki eğitimi sırasında gözlem ve izlenimleri neticesinde Türkiye’de Milletlerarası Toprak Cemiyeti’ne benzer dernek kurulması aşamasında bizzat rol aldı. Toprak İlmi Cemiyeti’nin kurulması için Erzurum Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Kroontje ile görüşmeler yaptı ve fikir alışverişinde bulundu. Daha sonra toprak bilimiyle ilgili olan uzmanlar arasında 100 kişilik davetliden 30’unu topladı ve bu konudaki tüzüğü müzakere etti. Kurumun kurullarını seçti. Ertesi gün Ankara Vilâyetine gerekli dilekçeyi verdi ve bu suretle “*Türkiye Toprak İlmi Kurumu*”nu resmen faaliyete geçirmiş oldu.³⁷

Arif Akman, Halkalı’dan mezun olduktan bir yıl sonra, 1928’de Almanya’ya gönderilen öğrenciler arasında yer aldı. Almanya’da şarap teknolojisi, kimyası,

³⁶ Kırkpınar, *age*, s. 79, 688-694; bk. Kahraman Nizamoglu, “Bornova Ziraat Mücadele Enstitüsü-İzmir”, *Tomurcuk*, Cilt 6, Sayı 72, (Aralık 1957), s. 15-16; Niyazi Lodos, “Nihat İyriboz’u Kaybettik”, *Türkiye Entomoloji Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 1988, s. 65-73.

³⁷ Kırkpınar, *age*, s. 103-14, 293; Bk. <https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/kerim-omer-caglar-4258> (Erişim Tarihi: 07 Mayıs 2024); Ziya Tataç, “Olaylara Bakış: Nisan 1953, Toprak Tasnifi İçin Modern Bir Laboratuvar Kuruluyor”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 11, Sayı 120, Haziran 1953, s. 181.

bağcılık, ispirotculuk, sirke teknolojisi ve ekmek mayacılığı gibi konuları içeren fermantasyon teknolojisi alanında bilgi ve görgüsünü artırdı. 1932’de yurda döndü ve Y.Z.E Şarapçılık Laboratuvarı baş asistanlığına tayin edildi. 1945 yılında Ziraat Sanatları Fakültesi Dekanlığına seçildi. Böylece ileri ziraat bilimleri, fermantasyon ve enoloji (şarap incelemeleri) alanlarında Türkiye’nin öncü akademik simaları arasında yer aldı. A.Ü. Ziraat Fakültesinin kuruluş, gelişim ve ilerleme süreçlerinde önemli görevler üstlendi ve öncü akademik kuşağa mensup ziraatçılar arasında yer aldı. 1948’de Fransa’dan Şövalyelik (Ordre du Mérite agricole) unvanı verildi. 1924 yılında Paris’te kurulmuş olan ve 1958’de International Vine and Wine Office-Office International De La Vigne Et Du Vin (OIV) adını alan Uluslararası Şarap Ofisi’nin idari komitesinde görev sürdürdü. 1947 yılında İstanbul’da toplanan Milletlerarası Şarap Kongresi’ndeki çalışması dolayısı ile Fransa Hükûmeti tarafından kendisine 2 Mayıs 1948 tarihli belge ile “*Şövalye*” liyakat payesi verildi. Yurtiçi ve yurtdışında ziraat sanatları konusunda pek çok akademik ve bilimsel araştırmaya ve yayına imza attığı gibi gıda teknolojileri ve gıda mühendisliği alanlarının gelişimine büyük katkı sundu.³⁸

Sovyetler Birliği arasında gelişen ekonomik ilişkiler kapsamında 1920’li yıllarda suni tohumlama ile ilgili çeşitli çalışmalar yürütüldü. 1925 yılında Tarım Bakanı Mehmet Sabri Toprak’ın destek ve teşvikiyle konunun uzmanı olan ve Sovyetler Birliği’ndeki suni tohumlamanın kurucusu sayılan İvanoviç İvanov’un asistanlarından Mihailov 1926 yılında Türkiye’ye geldi. Karacabey Harasında veteriner hekimlerine atlarda suni tohumlama kursu düzenledi. Daha sonra Çifteler Harası ve öteki hayvancılık kurumlarına yayıldı. Özellikle koyun ve sığırlardaki suni tohumlama konusunda yetiştirilmek üzere Ahmet Fahri Araz, Tahsin Muslu ve İsmail Hakkı Ünveren gibi veteriner hekimler Sovyetler Birliği’ne eğitim almaya gönderildi. İsimleri anılan hekimler, uzun yıllar Türkiye’de suni tohumlamanın gelişim göstermesi ve uygulanması konusunda büyük hizmetlerde bulundu. Yurt dışında öğrenim gören öğrencilerden biri olan İsmail Hakkı Ünveren, “*Cumhuriyet’in bir meşalesi*” olarak dönem içerisinde Türkiye’ye ziyarette bulunan ve bu vesileyle suni tohumlama tekniğini gören Afgan Kralı Amanullah Han’ın daveti üzerine Afganistan’a giderek suni tohumlama uygulamasını başlattı.³⁹

³⁸ “Prof. Dr. Arif Akman’ı Kaybettik”, *TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Haber Bülteni*, Sayı 14-15, Mayıs-Haziran 1995, s. 12.

³⁹ H. Ahsen Adaoğlu, *Türkiye Hayvan Yetiştiriciliğinde Suni Tohumlama*, Yenidesen Matbaası, Ankara 1960, s. 1-2; İsmail Hakkı Ünveren, “Sığırlarımızı Kısa Bir Zamanda Çoğaltmak ve İslah Etmek İçin Suni Tohumlama Metodu Tatbikata ve Köye Mal Etmeliyiz”, *T.C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Sayı 15, Aralık 1948, s. 9; “Ziraat Vekilinin Rusya’daki Müşahadatu”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1926.

1923’de Halkalı’dan mezun olan Sait Tahsin Tekeli, 1924 yılında İktisat Vekâletinin tavsiye ve emriyle Samsun Vilâyeti hesabına Ziraat Sanatları alanında ihtisas yapmak üzere Macaristan Budapeşte’ye gönderildi. Budapeşte Üzüm–Şarap Yüksek İhtisas Okulu ve Ziraat Sanatları Yüksek İhtisas Okulu’nu bitirerek iki diploma aldı. 1926’da Almanya’da Geisenheim İhtisas Okulu’nda altı ay mikrobiyoloji ve 6 ay şarap tahlil laboratuvarlarında çalıştı. Sonra Berlin’deki Gaerungsgewerbe İhtisas Enstitüsü’nde 6 ay çalışarak doktora yapmak üzere Münih–Weihestephan Ziraat Biracılık Yüksek Okulu–Ziraat Teknoloji Enstitüsü’nde normal talebe olarak devam etti. 1928’de pekiyi derece ile Ziraat Doktoru payesini kazandı. 1929’da Ankara’ya geldi ve bir sene müddetle Samsun’da Ziraat Mühassısı olarak vazife yaptı. 1930 yılında eski Ankara Ziraat Mektebinde keroisten yapılmış iki küçük odada Ziraat Sanatları Laboratuvarını kurdu. 1932’de Y.Z.E Ziraat Sanatları şefliğine tayin edildi. 1942’de Ziraat Sanatları alanında profesör oldu. Ziraat Sanatları kürsüsünde yeni enstitü bina ve teknik işletmesinin kurulmasına çalıştı. Bu arada dört profesör ve dört doçent ile sekiz ziraat doktoru yetiştirdi. Ziraat sanatlarına ait 8 adet kitap yayınladı. 1975 yılında Türkiye’de gıda mevzuatı ve kontrolünün esasları ve 1976’da Çay–Yetiştirme–İşleme–Pazarlama kitaplarını yayınladı. Ziraat Mezunları Cemiyeti ve Türk Ziraat Mühendisleri Birliği idare heyetlerinde çalıştı ve İtalyan İlim Cemiyetinden muhabirlik diploması aldı. Ayrıca iki defa altışar ay ABD’nin çeşitli üniversitelerinde misafir hoca olarak çalıştı.⁴⁰

1925’te Halkalı’dan mezun olan Nail Oraman, aynı yıl Bornova Ziraat Mektebi Meyvecilik, Bağcılık ve Sebzecilik öğretmenliğine tayin edildi. Okuldaki görevinin yanı sıra Bornova’daki meyve bahçeleri ve zeytinliklerin bakımı, korunması ve verimliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yaptı. 1931 yılında Almanya’da Geisenheim Yüksek–Bağ Bahçe Okulu’na ihtisas yapmak üzere gönderildi. 1934’te yurda dönerek Y.Z.E. Bahçıvanlık, Meyvecilik, Bağcılık ve Sebzecilik Enstitüsüne baş asistan tayin edildi. 1937 yılında Alman bilim insanı Prof. Dr. Walter Gleisberg’in yanında doktorasını, 1939’da ise doçentliğini yaptı. Aynı tarihlerde Türkiye’deki bahçe kültürleri kurumlarının yerlerinin tespiti, fizikî ve araştırma kadrolarının tayin edilmesi ve geliştirilmesinde etkili oldu. 1943–1953 yılları arasında Y.Z.E’de Meyvecilik, Bağcılık ve Sebzecilik Enstitü Müdürlüğü’nü yaptı. 1953 yılında Bağ-Bahçe Kürsüsü Profesörlüğünün başına getirildi. 1947 yılında 3. Milletlerarası Üzüm, Üzüm Suyu ve Şarap Kongresindeki tebliğleri ve bağcılık alanındaki katkılarından dolayı İtalya’da Bağcılık ve Şarapçılık Akademisi’ne üye seçildi ve 1951 yılında üyelik diploması verildi. 1956’da incelemelerde bulunmak üzere 6 ay süreyle ABD’nin

⁴⁰ Sait Tahsin Tekeli, “Gıda İhtiyacının Karşılmasında Ziraat Sanatları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl XIX, Sayı 176-177/Özel Sayı, Aralık-Ocak 1959, s. 69-71; Kirkpınar, *age*, s.176.

Kaliforniya Üniversitesi'ne gönderildi. Ayrıca Fransa, İtalya, Avusturya, Almanya, Hollanda, Belçika ve İngiltere'de bağ-bahçe ziraatı üzerine mesleki incelemelerde bulundu.⁴¹

Yüksek Orman Okulu'ndan mezun olan Fikret Saatçioğlu, 1930–1931 yılları arasında Muğla Orman İdaresi Mühendisi olarak çalıştı. 1931 yılında İktisat Vekâleti Orman Umûm Müdürlüğü tarafından yurt dışına gönderilen öğrenciler arasında yer aldı. Münih Üniversitesi İktisat Fakültesi Ormancılık Bölümü'nde ihtisas yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. Buradaki öğrenimini 1934'de bitirdi ve enstitünün şefi Prof. Dr. Geheimrat Fabrlcius'dan aldığı "*Lâdin ve Kayın'ın Karşık Meşceredeki Karşılıklı Büyüme Münasebetleri*" adlı doktora tezini başarıyla tamamladı. 1935'te ülkeye dönen Saatçioğlu, Orman Genel Müdürlüğünde Amenajman Başmühendisi görevinde çalıştı ve 1935 yılında Y.Z.E. Orman Fakültesi İstanbul kısmına baş asistan tayin edildi. 1948 yılına kadar Y.Z.E. Orman Fakültesi dekanı olarak ve Orman Fakültesinin İ.Ü. katılmasından hemen sonra da Orman Fakültesi dekanı olarak 2 defa seçildi ve görev yaptı. Çeşitli tarihlerde ve 6 defa 2'şer yıl süreyle senatör olarak Orman Fakültesini üniversite senatosunda temsil etti ve 1972 yılında üniversite senatosu tarafından Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü üyeliğine ve sonra da Enstitü Genel Kurulu tarafından Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. 1973'te İ.Ü. Senatosu tarafından Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumu Danışma Kuruluna 2 yıl süre ile İ.Ü. temsilcisi ve aynı yıl yine Üniversite Senatosu tarafından Üniversitelerarası Kurul üyeliğine seçildi ve bu görevlere Orman Bakanı oluncaya kadar devam etti.⁴²

Hikmet Ahmet Birand, 1928 yılında yurt dışına gönderilen öğrenciler arasında yer aldı ve Almanya'ya botanik bilimleri alanında yükseköğretim eğitimi için gönderildi. 1928–1932 yılları arasında Bonn Üniversitesinde botanik bilimi üzerinde diploma derecesi aldı. Diploma üstü derece çalışmaları için o üniversitede bulunan Prof. Dr. Johannes Fitting'in danışmanlığında "*Üntersuchungen uber Tracheomykosen*" başlıklı habilitasyon tezi ile doktorasını tamamladı. 1932'de Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. Türkiye'ye döndüğünde Y.Z.E'de görev yapan Prof. Dr. Kurt Krause'nin yanına asistan olarak atandı ve sonra baş asistan olarak akademik görevine devam etti. 1938'de aynı yüksek eğitim ve araştırma kurumunda doçent oldu. 1939'da Prof. Dr. Krause Almanya'ya geri dönünce onun başı olduğu Botanik Kürsüsü başkanlığına

⁴¹ Çiftçi, *age*, s. 515-516; Kırkpınar, Agm, s. 84; BÇA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 247-1231-3, 22.01.1958; "Bahçıvanlık Enstitüsü Müdürü Şehrimizde", *Son Posta*, 3 Ekim 1937, s. 4.

⁴² İbrahim Atay, "Değerli Hocamız Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu (Bilim Yaşamı ve Eserleri)", *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt 31, Sayı 1, 1981, s. 1-3; "Orman Fakültesinde Yapılan Silvikültür Tatbikatı", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 14, Cilt 14, Sayı 303, 31 Temmuz 1953, s. 7.

Birand atandı. Bu görevde iken bitki sosyolojisi bilim dalının Türkiye’deki kurucusu oldu. 1946 yılında kurumda Botanik Kürsüsü profesörü olarak atandı. 1948’de yeniden esaslandırılarak kurulan A.Ü. Fen Fakültesi’nin Botanik Kürsüsü de onun başkanlığında bir grup akademisyen tarafından kuruldu ve Hikmet Birand yeni kürsü profesörü olarak atandı. 1949 yılında A.Ü. Fen Fakültesinde kısa bir süre için Fakülte senatosu tarafından dekan olarak seçildi ve bu görevi kısa bir dönem ifa etti. Çok geçmeden 1949’da A.Ü. Rektörü olarak seçildi. 1949–1951 döneminde rektörlük görevinde bulundu. Türkiye’de bitki sosyolojisi ile ilgili ilk çalışmaları yaptı. 1960 yılında kurulan ODTÜ-Atatürk Ormanı’nın kuruluş çalışmalarında büyük çabası oldu. Hikmet Birand, “*Botanik Enstitüsü Müdürlüğü*” görevini ölümüne kadar sürdürdü. 18 Ocak 1972’de Ankara’da vefat etti ve malvarlığını Maarif Vakfı’na bıraktı.⁴³ Birand, 1927–1959 yılları arasında örnek topladığı, tek başına yaptığı toplamalar dışında, 1931–1939’da K. Krause, 1952’de B. Kasaplıgil, 1953’te M. Zohary ve 1956’da önce A. Huber-Morath ile sonra da K. Karamanoğlu ile birlikte başlıca İç Anadolu’da gezdi ve Türkiye’nin 46 ilinden örnek topladı. Birand, 1959 yılına kadar yaptığı yoğun bitki toplamalarını 1959’dan sonra nispeten bıraktı ve zamanının hemen tümünü yönetim ve öğretim işlerine hasretti.⁴⁴

Kardeşi Şevket Birand, 1929 yılında agrejeoloji sahasında ihtisas yapmak üzere Almanya’ya gönderildi. 1929–1932 yılları arasında Berlin Yüksek Ziraat Okulu’nun Jeoloji, Mineraloji ve Toprak Enstitülerinde çalıştı. Berlin Üniversitesinde kendi branşı ile alakalı ders ve tatbikatlara devam etti. Doktorasını Prof. Dr. Schlichtern yanında yaparak 1933’de yurda döndü. Kısa bir müddet Y.Z.E. Jeoloji Enstitüsünde şef asistan olarak çalıştıktan sonra jeoloji sahasındaki bilgi ve müktesebatını genişletmek maksadıyla tekrar Almanya’ya Heidelberg Üniversitesi Jeoloji Enstitüsüne gönderildi. Burada meslekî sahada iki sene müddetle çalıştıktan sonra yurda döndü ve Y.Z.E. Jeoloji Kürsüsünde Prof. Dr. Salamon Calvi’nin yanında yine şef asistan olarak vazifesine devam etti. Bu sırada hazırladığı habilitasyon çalışmalarını 1936’da tamamlayarak Doçent Doktor unvanı aldı. 1939 yılına kadar Prof. Dr. Leuchs ile birlikte çalışmaya devam eden Şevket Birand, Alman bilim insanının enstitüden ayrılması üzerine Y.Z.E. Jeoloji Enstitüsü Müdürlüğüne tayin edildi ve 1943 yılında profesörlüğe yükseldi. 1950’ye kadar Enstitüde ve 1950’den vefatına kadar A.Ü. Fen Fakültesi Jeoloji Enstitüsünde kürsü şefi ve müdür olarak vazife gördü. Almanya’nın muhtelif jeoloji kurumlarında ve Türkiye

⁴³ Tefik Karabağ, “Hikmet Birand’ın Ardından (1904-1972)”, *Türk Biyoloji Dergisi*, Sayı 22, s. 164-165; Asuman Baytop, “Hikmet Birand’ın (1904-1972) Anadolu Bitkileri Koleksiyonu”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt XI, Sayı 1-2, 2009, s. 322-325.

⁴⁴ Baytop, Agm, s. 324-325.

Jeoloji Kurumunda aslı üye olarak çalıştı. 1952 yılında ise bir dönemlik Türkiye Jeoloji Kurumu başkanlığı yaptı.⁴⁵

1925'te İstanbul Yüksek Baytar Mektebi'nden mezun olan Selahattin Batu, yükseköğrenimi sırasındaki başarısı sebebiyle eğitim için yurtdışına gönderilen gençler arasına girdi. 1927'de Ziraat Vekâleti tarafından Almanya'ya gönderilerek iki yıl Hannover Yüksek Veteriner Okulu'nda, iki yıl da Berlin Ziraat Fakültesi'nde zootekni ve genetik konularında eğitim aldı ve doktorasını tamamladı. Almanya'daki eğitimini 1931'de tamamlayarak Türkiye'ye döndü. 1933'te İstanbul'daki Yüksek Baytar Mektebi'nin Ankara'ya nakledilmesiyle kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü Baytar Fakültesi Zootekni Enstitüsü şefliğine atandı. 1936'da Doçent, 1941'de ise Profesör oldu. Uzun yıllar Ankara Üniversitesi'nde zootekni profesörü olarak çalıştı. Yurt dışında ve yurt içinde zootekni bilimine birçok katkı sağladı ve bu alanda pek çok çalışma yaptı.⁴⁶ Batu'nun bilim anlayışı Batı ölçülerinde yoğuruldu ve şekillendi. Türkiye'de zootekni çalışmalarını modern temeller üzerine oturtan ilk zootekni bilim insanı olarak onun Türkiye hayvancılığının geliştirilme çabalarında müstesna bir yeri vardı.⁴⁷

1937–1943 yılları arasında Macaristan'da öğrenim gören Fehmi Vecdet Erkun, Budapeşte Macar Kraliyeti József Nador Teknik Üniversitesi Tarım Fakültesinde burslu öğrenci olarak öğrenim gördü. Mera ıslah çalışmaları ve yem bitkileri konusunda uzmanlaştı. A.Ü. Ziraat Fakültesi'nde Profesörlük unvanını kazandı ve Tarım Bakanlığı'nda üst düzey çeşitli görevlerde bulundu. Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Teşkilatı (FAO) Roma'daki merkezinde uluslararası uzman olarak çalıştı. 1993 yılında, Macaristan'ın Demir Perde'den ayrılmasının ardından Türkiye ile dostluk bağlarını geliştirmek amacıyla Türk–Macar Dostluk Derneği'ni kurdu. Yem bitkileri ve çayır–mera gibi alanlarda döneminin otoritesi ve Türkiye'deki tek uzman olan Fethi Vecdet Erkun, Türkiye'ye döndükten sonra Prof. Dr. Ömer Tarman ile beraber ABD'nin Marshall Yardımıyla başlattıkları, özellikle yem bitkileri ve mera ıslah çalışmalarında, köy orta malı meralarının ıslahında, Macarların Yeşil Kır “Zöld Mezö” teşkilatının geliştirdiği köy meraları ıslahı çalışmalarından yararlandı.⁴⁸

⁴⁵ Nafiz İlgüz, “Prof. Dr. Şevket Birand (1900-1956)”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 6, Sayı 2, İstanbul 1958, s. 155-157.

⁴⁶ “Selahattin Batu Anlatıyor”, *Varlık*, Sayı 403, Şubat 1954, s. 7-8.

⁴⁷ Emin Arıttürk, “Hocam Selahattin Batu”, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 1973.

⁴⁸ Vecdet Erkun, *Budapeşte'den Ankara'ya*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara 1999, s. 113, 417-418.

1924 yılında Almanya’ya gönderilen Süreyya Tahsin Aygün, Türkiye’nin kök hücre kavramıyla tanışmasını sağlayan ve bu alanda çalışma yapan ilk kişi olarak Türk bilim tarihinde çok önemli bir yer edindi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında birçok ülkede çalışmalar sürdüren araştırmacıların o dönem farkına varamadığı “kök hücre” tedavisi üzerine önemli çalışmalar yaptı. Özellikle, tüm evcil hayvanlara ve insanlara bulaşan şarbon hastalığı için hazırladığı “*Türk Universal Antrax Aşısı*” önemli yer teşkil etmektedir. 1928 yılından itibaren 20 yılı aşkın bir süre tüm evcil hayvanlarda kullanılan bu aşı dolayısıyla Aygün, hem Tarım hem de Millî Savunma Bakanlıklarının takdirini kazandı⁴⁹. 1933 yılında sığır vebası aşısının hazırlanması için lazım olan cihazın tadilat ve tecrübe işleri için Almanya’ya gönderildi. Almanya’daki Nobiloza Fabrikasında edindiği izlenimler ve akademik hayatı boyunca elde ettiği başarıları bakteriyoloji bilimine aktararak, dönem içerisinde yaygın bir hayvan hastalığı olan sığır vebasının tedavisinde kullanılan koruyucu aşıları geliştirdi.⁵⁰ Araştırmaları sonucunda yaptığı “*dayamlı kuru sığır vebası aşısı*” ise savaş yılları sonrasında Türkiye’de yaygın olarak kullanıldı ve sığır vebasının ortadan kaldırılmasında etkili oldu. Sığır vebası (malkıran) üzerinde kayda değer araştırma ve çalışmalar yapan Aygün, Türk bilim tarihi adına büyük bir adım attı ve Türkiye’yi bu alanda özel bir konuma yükseltti⁵¹. 1938 yılında Almanya Zürih’te toplanan Uluslararası Baytarlık Kongresi’ne Türkiye’yi temsilen katıldı ve Avrupa ile bilimsel bağların kurulmasında öncü bir bilim insanı olarak yer aldı.⁵² Bu tarihle eş zamanlı olarak Ziraat Vekâleti, 1938’de Y.Z.E’den derece ile mezun olan 9 kişilik öğrenci grubunu Süreyya Tahsin Aygün’ün başkanlığında, Debrecen’de açılacak kurslara katılmak üzere gönderdi.⁵³

Tarımsal bilimler alanında yurt dışına genellikle lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alacak öğrenciler gönderildi. Bunun yanında 1 yıl gibi kısa sürelerde meslekî eğitim almak ve bilgi-görgülerini artırmak için gönderilen öğrenciler de oluyordu. Meslekî eğitimlerini tamamlayanlar, ayrıca stajlarını da yurt dışında

⁴⁹ Ferruh Dinçer, “Ord. Prof. Dr. Süreyya Tahsin Aygün’ün Hayatı ve Bilimsel Çalışmaları”, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1-2, 1982, s. 159-160.

⁵⁰ *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 39-67-5, 18.09.1933; *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 42-2-8, 15.01.1934.

⁵¹ Ferruh Dinçer, “Ord. Prof. Dr. Süreyya Tahsin Aygün’ün Hayatı ve Bilimsel Çalışmaları”, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1-2, 1982, s. 159-160.

⁵² *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 84-76-19, 23.08.1938.

⁵³ *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 77-69-1, 27.07.1937; *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 84-79-9, 06.09.1938; “Ziraat Talebeleri Macaristan’da Tetkikler Yaptılar”, *Ulus*, 23 Ağustos 1937, s. 2; Macaristan’a giden dokuz öğrenci arasında İsmail Şener, Eyüp Hızalan, Sabahattin Özbek ve Zihni Erençin bulunuyordu. Erkun, *age*, s. 44.

yapıyorlardı. Örneğin 1928 yılında sütçülük eğitimi için Fransa'ya gönderilen Osman Nuri Efendi eğitimini 1929'da tamamlamıştı. Daha sonra stajını yapması için 1 yıl daha Fransa'da kalmasına karar verilmişti⁵⁴. Ülkeye dönüş yaptıktan sonra Osman Nuri Efendi, Köy Öğretmen okullarında öğretmenlik görevini üstlendi.⁵⁵ 1927 yılında Fransa'nın Ecole de Veterinaire de Maison Affort'ta (Affort Ulusal Veteriner Okulu) Refik Ahmet ve Sadık Efendiler, baytarlık ve bulaşıcı hastalıklar üzerinde araştırma yapmak amacıyla ücretsiz olarak laboratuvar ve kurslara katılmak için gönderildi.⁵⁶ 1928 yılında İktisat Vekâleti hesabına baytarlık alanında eğitim görmesi amacıyla gönderilen Ferruh Bey'in, eğitim-öğretimini terk etmesi sebebiyle kendisi için yapılan masrafların İcra Vekilleri Heyeti tarafınca geri alınması kararlaştırıldı.⁵⁷ İncelenen dönem içerisinde Kemal ve Rıza Hayri Efendiler, 1928 yılında arıcılık ve konservecilik konularında uzmanlık kazanmak amacıyla 1 yılına Fransa'ya gönderildi.⁵⁸ Aynı yıl içinde yurt dışına uzmanlık kazanmak amacıyla gönderilen öğrenciler arasında Bornova (İzmir) Ziraat Mektebi mezunları arasında yer alan Manisa Turgutlu ilçesinden Ahmet Hilmi Efendi bağcılık ve şarapçılık konusunda Fransa'ya; Bornova Ziraat Mektebi mezunu Uşak Eşme'den Remzi Efendi ise zeytincilik, sütçülük ve sanayi ziraiye alanında İtalya'ya gönderildi.⁵⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak ülke tarımının ilerlemesi için büyük emek veren başka ziraatçılar elbette var. Onların, bugün de ülkemiz tarımı için paha biçilmez değerde olan çalışmalarından ders alabilmek, sahip oldukları adanmışlık anlayışını sürdürebilmek onları tanımak, tanıtmakla mümkün. Bu kapsamda ilgili kurum arşivlerinin zenginleşmesi, araştırmacıların kurumsal ve kişisel arşivlere ulaşabilmesi gerekiyor. "*Cumhuriyet'in yüzleri*", yani Atatürk Dönemi'nin ilk ziraatçıları, varoluşlarının asıl nedenini ülkeye hizmet etmek olarak kabul eden "*İdealler Kuşak*"ndan örnek bireylerdi. Onlar, bugün Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki pek çok okul, enstitü, daire başkanlığı ve benzeri kurumların kurucusu olan, ziraatın hemen hemen her alanında ilk adımları atan, masa başında oturmak yerine daima çiftçinin yanında olan ve bilimsel çalışmalar yaparak yüzlerce yazılı eser veren ziraatçılardı.

⁵⁴ MEB *Talim ve Terbiye Heyeti*, Karar No: 172, Tarih: 26.12.1929, 04.01.1930; Avrupa'da sütçülük eğitimi alan Osman Nuri Efendi'nin adı bazı kaynaklarda Mehmet Nuri Efendi olarak geçmektedir. Bk. BKA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 40-211-5, 01.09.1928.

⁵⁵ MEB *Talim ve Terbiye Heyeti*, Karar No: 1, Tarih: 04.01.1930.

⁵⁶ *Türk Diplomatik Arşivi*, Dosya No: 525, Yer No: 38584-155905-10, 1927.01.16.

⁵⁷ BKA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 39-204-9, 06.06.1928; BKA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 34-183-7, 18.06.1928.

⁵⁸ BKA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 41-213-11, 11.04.1928.

⁵⁹ BKA, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 42-218-7, 23.12.1928.

Sonuç

Atatürk Dönemi (1923–1938) olarak ifade edilen zaman dilimi, Türkiye’de tarımsal eğitim–araştırma ve yayım geleneğinin yerleştiği, meslekî ve kurumsal kimliğin büyük oranda ortaya çıktığı ve gitgide genişleyen uzman kadrosu sayesinde, ülkenin bütününde tarımın içinde bulunduğu durumun analitik bir şekilde değerlendirilmesine yönelik dikkate değer gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ele alınan süreç, tarım alanındaki durgunlaşmış insan gücü potansiyelinin eğitim–öğretim ve yurt dışı eğitiminden dönen genç ziraatçılar vasıtasıyla canlandırıldı ve süratle harekete geçirilerek önemli gelişmelere sahne oldu. İlerleyen yıllarda kurulan hükümetler, Atatürk Dönemi’nde yurt dışı eğitim modeliyle yetiştirilen nitelikli insan gücünden faydalanarak, var olan tarımsal eğitim–araştırma kurumlarını geliştirdi ve kendi tarım politikalarına yön verdi.

Türkiye’nin iktisadî ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği gelişim trendinde yurt dışı eğitim tahsilleri, önemli ölçüde rol oynadı. Avrupa eksenli olarak gönderilen öğrenciler, yurda döndükten sonra edindikleri kültürel birikimle çağdaş bir Türk toplumu oluşturulması yolunda çalıştılar. Ziraat alanında uzmanlık kazanan bilim insanları, Avrupa’dan döndükten sonra hem kendileri hem de yetiştirdikleri öğrenciler aracılığıyla ziraatın modernleşmesine hizmet ettiler. Bununla da yetinmeyip Anadolu’nun dört bir yanını karış karış gezerek çiftçileri modern tarım teknikleri ve makinelerle tanıştırdılar. Cumhuriyet’in genç ziraatçıları, sonraki yıllarda genç beyinlerin kalplerine “*bilim tohumları*” ekerek ülkenin geleceğini mayalayacak çalışmalara imza attılar.

Cumhuriyet’in tarım reformu, bizzat onların çalışmaları ve kendi alanlarında yaptıkları “*ilkler*” ile önemli bir dönüşüme uğradı. Köylünün en yeni üretim teknikleri ve bilgilerle tanışması ve bu yönde ülkenin tarımsal değişim sürecinde rol oynayan genç ziraatçılar, günümüze kadar var olan bilim ve teknik kadroların oluşmasında etkili oldu. Zirai eğitim–öğretim ve araştırma–geliştirme kurumlarının çalışmalarını şekillendiren ve yön veren “*Cumhuriyet’in yüzleri*”, çevrelerindeki ziraat işletmelerinin (monoculture) tek tarım düzeninden kurtarılmasında etkili oldu ve (polyculture) çeşitliliğe dayalı tarım düzenine götürmeyi başarabildi.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi, Ankara.

Resmî Yayınlar

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM).

BİUM (1933), *1923-1932 Maarif İstatistikleri*, No: 26, Devlet Matbaası, İstanbul.

BİUM (1934), *1932-1933 Maarif İstatistikleri*, No: 31, Devlet Matbaası, İstanbul.

BİUM (1935), *1933-1934 Maarif İstatistikleri*, No: 68, Devlet Matbaası, İstanbul.

BİUM (1939), *1937-1938 Maarif İstatistiği*, No: 145, Suhulet Basımevi, İstanbul.

(1997) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* 5. Baskı, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Heyeti, Karar No: 172, Tarih: 26.12.1929, 04.01.1930.

MEB Talim ve Terbiye Heyeti, Karar No: 5, Tarih: 23.03.1931.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi (1961), Cilt: 1-2, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (1927), Dönem: 2, Cilt: 33, Toplantı: IV, Birleşim: 77.

TBMM Zabıt Ceridesi (1933), Dönem: 4, Toplantı: II, Cilt: 15, Birleşim: 53.

T.C. Hükûmet Programlarında Eğitim 1920-1993 (1993), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kitap, Makale ve Tezler

ADAOĞLU H. Ahsen (1960) *Türkiye Hayvan Yetiştiriciliğinde Suni Tobumlama*, Yeniden Matbaası, Ankara.

AKKUTAY Ülker (1992) Cumhuriyet Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu, *Eğitim Dergisi*, Sayı 1, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara.

AKMAN Arif (1987) Türkiye’de Fermantasyon Teknolojisinin Gelişim Öyküsü, *Gıda*, Yıl 2, Sayı 3, Mayıs-Haziran s.145-150.

----- (1990) Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Öyküsü, *Gıda*, Yıl 15, Sayı 1, Ocak-Şubat s.3-12.

ARITÜRK Emin (1973) Hocam Selahattin Batu, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1.

ASLAN Cengiz (2014) Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940), *A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

ATAY İbrahim (1981) Değerli Hocamız Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu (Bilim Yaşamı ve Eserleri), *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt 31, Sayı 1, s.1-10.

- BAYTOP Asuman (2009) Hikmet Birand’ın (1904-1972) Anadolu Bitkileri Koleksiyonu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt XI, Sayı 1-2 s.312-329.
- ÇEPEL Necmettin (1989) Hocamız Ord. Prof. Dr. Asaf Irmak’ın Özgeçmişi ve Bilimsel Yayınları, *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Cilt 39, Sayı 1,s.11-20.
- ÇİFTÇİ Cemalettin Yaşar (2015) *Tarla Bitkileri Bölümü Çınarları*, Tarla Bitkileri Bilimi Derneği, Sayı 1.
- (2008) *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü: 1933-1948*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- DİNÇER Ferruh (1982) Ord. Prof. Dr. Süreyya Tahsin Aygün’ün Hayatı ve Bilimsel Çalışmaları, *A.Ü. Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1-2, s.256-276.
- DÖNMEZER Sulhi (2005) Atatürkçü Çağdaşlaşmada İnsan Prototipi, *Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN Aynur (2016) *Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitim ve Modernleşme*, 1. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- ERK Nihal (1971) Prof. Dr. Latif Berkmen’i Kaybettik, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Ocak.
- (1964) Hocam Prof. Dr. Nevzat Tüzdil’in Ölümü Üzerine, *A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3-4 s.214-221.
- ERKUN Vecdet (1999) *Budapeşte’den Ankara’ya*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara.
- GENÇOĞLU Mustafa (2008) *Başlangıcından II. Meşrutiyete Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitimi ve Sonuçları*, Köksav E-Bülten, Mart.
- IRMAK Sadi (1984) Atatürk’ü Anarken, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kasım, s.164-166.
- İÇKE Ayşen (2018) *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İLGÜZ Nafiz (1958) Prof. Dr. Şevket Birand (1900-1956), *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 6, Sayı 2, s.155-158.
- İNAL Selahattin (1952) Ordinaryüs Profesör Mazhar Diker: Kısa Hâl Tercümesi ve Hizmetleri, *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, Cilt 2, Sayı 2 s.3-23.

- İNALCIK Halil (2006) Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, *A.Ü. 60. Kuruluş Yılı Armağanı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- İNAN A. Afet (1989) *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İYRİBOZ Celâl (1935) *Pamuklarımızı Niçin ve Nasıl Eyileştireceğiz*, CHP Nazilli Halkevi Neşriyatı, Yeniyol Basımevi, İzmir.
- KARABAĞ Tevfik (1972) Hikmet Birand'ın Ardından (1904-1972), *Türk Biyoloji Dergisi*, Sayı 22,s.164-165.
- KARABAĞ Tevfik (1962) Prof. Dr. Mithat Âli Tolunay (1906-1962), *Türk Biyoloji Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3,s.113-114.
- KIRAC Ali Numan (1934) Orta Anadolu Yaylasında Dry-farming Yöntemine Uygun Çalışmak, *Eskişehir Halkevi Dergisi*, Sayı 25, 30 Teşrinisani.
- KIRKPINAR Nurullah (2020) Türkiye'de Modern Ziraatın Mimarlarından Şevket Raşit Hatipoğlu ve Ziraat Vekâleti Dönemindeki Faaliyetleri (1942-1946), *9. Atatürk Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- (2020) *İzmir Kent Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Bornova Ziraat Mektebi (1922-1955)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- (2023) Atatürk Dönemi'nde Tarım Politikalarının Belirlenmesinde Yabancı Etkisi: Oldenburg Raporu'nun Rolü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 47, Güz, s.733-789.
- (2024) *Türkiye'de Zirai Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KURANERCÜMENT (1965-1966) Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, *Türk Kültürü*, Sayı 37-48, Ankara.
- LODOS Niyazi (1988) Nihat İyriboz'u Kaybettik, *Türkiye Entomoloji Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2,s.67-73.
- MAĞDEN Ragıp Ziya (1959) *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara.
- NİZAMOĞLU Kahraman (1957) Bornova Ziraat Mücadele Enstitüsü-İzmir, *Tomurcuk*, Cilt 6, Sayı 72, Aralık.
- ÖZATA Metin (2005) *Atatürk, Bilim ve Üniversite*, Umay Yayınları, Ankara.
- ŞARMAN Kansu (2006) *Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- TATAÇ Ziya (1953) Olaylara Bakış: Nisan 1953, Toprak Tasnifi İçin Modern Bir Laboratuvar Kuruluyor, *Türk Ekonomisi*, Yıl 11, Sayı 120, Haziran.
- TARMAN Ömer (1959) Türkiye’de Hayvan Yemi, Çayır ve Mera Dâvası, *Ziraat Dergisi*, Yıl XIX, Sayı 176-177/Özel Sayı, Aralık-Ocak.
- TEKELİ Sait Tahsin (1959) Gıda İhtiyacının Karşılansmasında Ziraat Sanatları, *Ziraat Dergisi*, Yıl XIX, Sayı 176-177/Özel Sayı, Aralık-Ocak.
- TUNÇER Hadiye (1958) *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara.
- TOKAT Emin Aslan (2017) *Millî Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, Sarayköy Belediyesi Yayınları, Ankara.
- UZUN Hakan (2003) Atatürk Dönemi Modernleşme Sürecinin Osmanlı Modernleşme Sürecinden Farklı Yönleri, *Gazi Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s.1-14.
- ÜLKÜMEN Lütfü (1938) *Malatya’nın Mübim Meyve Çeşitleri Üzerinde Morfolojik, Fizyolojik ve Biyolojik Araştırmalar* T.C. Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ÜNVEREN İsmail Hakkı (1948) Sığırlarımızı Kısa Bir Zamanda Çoğaltmak ve Islah Etmek İçin Suni Tohumlama Metodunu Tatbikata ve Köye Mal Etmeliyiz, *T.C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Sayı 15, Aralık.
- YILDIRIM Seyfi (2005) Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, *H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Maarif Vekâleti Mecmuası

Son Posta

T.C. Tarım Bakanlığı Dergisi

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Haber Bülteni

Türk Ekonomisi

Ulus

Varlık

Ziraat Dergisi

İnternet Kaynakları

<http://tarla.agri.ankara.edu.tr/bolumumuze-hizmet-etmis-hocalarimiz/>

(Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024).

<https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/kerim-omer-caglar-4258>

(Erişim Tarihi: 07 Mayıs 2024).

Ekler

Alanlar	1924- 25	1925- 26	1926- 27	1927- 28	1928- 29	1929- 30	1930- 31	1931- 32	1932- 33	1933- 34	1934- 35	1935- 36	1936- 37	1937- 38
Bağcılık- Meyvecilik	-	1	-	-	1	-	1	2	1	1	1	-	1	-
Baytarlık	4	2	5	1	1	4	5	5	5	5	5	-	-	-
Mera ve Çayırıcılık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ev Ekonomisi*	-	-	-	1	4	3	3	1	2	5	5	3	3	-
Ziraat Sanatları	2	-	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ormancılık**	-	-	1	1	-	-	2	1	1	1	1	1	-	-
Sütçülük- Peynircilik	-	1	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Ziraat Mühendisliği***	3	3	4	5	2	4	5	4	5	5	5	3	5	7
Botanik	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	9	7	12	11	13	14	18	15	16	19	19	9	12	10

Tablo 1. Atatürk Dönemi'nde Ziraat Alanında Yurt Dışına Gönderilen Öğrencilerin Yıllar Bazında Dağılımı

*1933 yılında Almanya’da ev idaresi alanında öğrenim gören Hayrullah ve Şinasi Efendiler, yurda dönüşleri sırasında Almanya’da mesleklerine dair edindikleri eşya ve malzemelerin ücretsiz bir şekilde sokulması için çıkarılan İcra Vekilleri kararı için Bk. *BCA*, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 39-66-3, 21.09.1933.

** 1931 yılında İktisat Vekâleti hesabına ve ormancılık alanında staj yaparak bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla toplam 8 öğrenci uzmanlık kazanmaya gönderildi. Bunların 5’i Almanya ve 3’ü de Fransa’ya gönderildi. Almanya’ya gönderilenler şu kişilerden oluşuyordu: Rıdvan Efendi (Münih), Fikret Efendi (Münih), Abdülkadir Efendi (Tharandt), Nurettin Efendi (Tharandt) ve Hüseyin Avni Efendi (Freiburg). Fransa’ya gönderilenler ise şu kişilerden oluşuyordu: Fehmi Efendi (Nancy), Arif Efendi (Nancy) ve Fuat Talip Efendi (Nancy). Bk. *T.C. Devlet Arşinleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi*, Dosya No: 525, Yer No: 38619-156317-8, 1931.03.16.

*** 1926 yılında Tekirdağ Vilâyeti hesabına Almanya’ya zirai âlet ve makinecilik konusunda gönderilen Hamit Rıza, makinecilik, tarım âlet ve araç gereçlerinin tamirâtı konusunda uzmanlık kazanmaya gönderildi. Bk. *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 36-190-17, 30.11.1926; Benzer şekilde zirai âlet ve makinecilik konusunda Necmettin ve Sefa Efendiler, 1924 yılında İtalya Torino’daki Fiat Fabrikasına uzmanlık kazanmak amacıyla gönderildi. Bk. *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-177-16, 25.10.1924; *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-179-3, 06.11.1924; *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-179-5, 18.11.1924; *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-179-7, 17.11.1924; *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-179-10, 04.12.1924; *BCA*, Dosya No: 180-9-0-0, Yer No: 33-179-11, 13.12.1924; Aksaray Vilâyeti adına 1928 yılında Kemal Ziya Bey, ziraat eğitimi almak amacıyla Almanya’ya gönderildi. Bk. *BCA*, 180-9-0-0, Yer No: 38-201-17, 11.02.1928.

Adı ve Soyadı	Eğitim Aldığı Ülke	Yıl	Uzmanlık Alanı
Süreyya Tahsin Aygün	Almanya	1924	Baytarlık
Burhanettin Efendi	Almanya	1924	Baytarlık
Şemsi Seydi Efendi	Almanya	1924	Baytarlık
Sait Tahsin Tekeli	Macaristan	1924	Ziraat Sanatları
Celal İyriboz	ABD	1924	Tohum Islahı
Remziye Hanım	Fransa	1924	Doğa Bilimleri
Zafir Rıza	Almanya	1924	Fermantasyon
Kadri Bilgemre	Almanya	1924	Hayvan Yetiştirme
Esat Ahmet Bozkaya	Almanya	1924	Zirai Âlet ve Makine
Latif Berkmen	Almanya	1925	Baytarlık
Necati Turgay	Fransa	1925	Tarla Ziraatı
Kerim Ömer Çağlar	Fransa	1925	Toprak Bilimi
Şevket Raşit Hatipoğlu	Fransa	1925	Genel ve Zirai Ekonomi
Nevzat Tüzdil	Almanya	1925	Parazitoloji
Ekrem Rüştü İzmen	Almanya	1925	Süt Teknolojisi
Fahri Araz	Sovyetler Birliği	1926	Suni Tohumlama
Tahsin Muslu	Sovyetler Birliği	1926	Suni Tohumlama
İsmail Hakkı Ünveren	Sovyetler Birliği	1926	Suni Tohumlama
İlyas Bey	Estonya	1926	Baytarlık
Ömer Rüştü Tarman	Almanya	1926	Bitki Islahı
Emcet Yektay	Almanya	1926	Bitki Islahı
Hamit Rıza Efendi	Almanya	1926	Zirai Âlet ve Makine
Nihat İyriboz	Almanya	1926	Entomoloji

Sait Tahsin Tekeli	Almanya	1926	Ziraat Sanatları
Mehmet Cemil Çalgüner	Almanya	1926	Süt Teknolojisi
Süleyman F. Kalaycıoğlu	Almanya	1927	Ziraat Mühendisliği
Vamık Tayşi	Almanya	1927	Toprak Bilimi
Selahattin Batu	Almanya	1927	Zootekni ve Genetik
Mazhar Diker	Almanya	1927	Ormancılık
Recep Efendi	Almanya	1927	Ormancılık
Muzaffer Erden	Almanya	1927	Ziraat Âlet ve Makine
Tevfik Tarman	Almanya	1927	Zirai İşletmecilik
Arif Akman	Almanya	1928	Ziraat Sanatları
Hikmet Ahmet Birand	Almanya	1928	Botanik
Lütfü Ülkümen	Almanya	1928	Bağ-Bahçe Ziraatı
İbrahim Yarkın	Macaristan	1928	Hayvan Yetiştirme
Suat Fevzi Efendi	Almanya	1928	Zirai İşletmecilik
Mithat Âli Tolunay	Almanya	1928	Entomoloji
Şevket Birand	Almanya	1929	Jeoloji ve Mineraloji
Asaf Irmak	Almanya	1929	Toprak İlmi ve Ekoloji
Emin Aslan Tokat	Fransa	-	Entomoloji
Şevket Raşit Hatipoğlu	Fransa	1929	Genel ve Zirai Ekonomi
Kemal Cemil Efendi	Fransa	1930	Baytarlık
Muazzez Eralp	Almanya	-	Sütçülük
Tevfik Karabağ	Almanya	-	Entomoloji
Tevfik Eşberk	Almanya	-	Ev Ekonomisi
Turgut Yazıcıoğlu	Almanya	-	Ziraat Sanatları
Mecit Okay	Almanya	-	Zirai Kimya

Selahattin Kuntay	Almanya	1930	Bitki Koruma
Şeref Nuri İlkmen	Almanya	-	Ormancılık
Muttalip Uslu	Almanya	-	Ormancılık
Halit Evliya	Almanya	-	Bitki Besleme
İsfendiyar Kadaster	Almanya	-	Zirai Kimya
Hamit Demirtaş	Almanya	1931	Zirai Âlet ve Makine
Fikret Saatçioğlu	Almanya	1931	Ormancılık
Celal Tarıman	Almanya	1931	Bitki Islahı
Nail Oraman	Almanya	1931	Bağ-Bahçe Ziraatı
Bekir Alkan	Almanya	1931	Bitki Koruma
Ali Sami Yen	İtalya	1931	Sıcak İklim Bitkileri
Faik Tavşanoğlu	Avusturya	-	Ormancılık
Kâzım Köylü	Almanya	1931	Zirai Ekonomi
İsmail Hakkı Akyüz	Macaristan	1934	Hayvancılık
Selahattin İnal	Avusturya	1935	Ormancılık
Sedat Kansu	Almanya	1936	Zirai Âlet ve Makine
Reşat Gürkan	Almanya	1937	Zirai Hidroloji
Hakkı Sayın	Almanya	1937	Zirai Hidroloji
Fehmi Vecdet Erkun	Macaristan	1937	Mera ve Çayırıcılık
Nusret Kemal Köymen	ABD	1937	Köy Sosyolojisi
Sadri Aran	Almanya	1938	Bahçe Mimarisi

Tablo 2. Ziraat Alanında Gönderilen Öğrenciler, Eğitim Aldıkları Ülkeler, Gönderildikleri Yıl ve Uzmanlık Alanları****